

Науковий співробітник Центру досліджень визвольного руху

У статті вперше ґрунтовно відтворено життєпис одного з перших командирів УПА Гордія Вротновського-‘Гордієнка’, ‘Варви’, який у 1943—1944 рр. командував відділами на теренах ВО «Богун» (Волинь) і ВО «Башта» (Львів), прославився ризикованими рейдами в центральні області України та переможними боями з німецькими частинами та радянськими партизанами. Крім того, проаналізовано бойові операції підрозділів під керівництвом Г. Вротновського та встановлено їх правдоподібний перебіг, результати, а також хронологічні рамки й маршрути рейдів.

Ключові слова: УПА, Гордієнко, Варва, Вротновський, рейди, Волинь, Житомирщина, Київщина, Львів.

Commander Gordiy Vrotnovskyi, Alias ‘Gordiyenko’ (‘Varva’), in the Ukrainian Insurgent Movement

In this article the author for the first time thoroughly reconstructed the biography of one of the first UPA commanders Gordiy Vrotnovskyi, alias ‘Gordiyenko’, ‘Varva’, who in 1943—1944 was in charge of units on the areas of “Bogun” (Volhynia) and “Bashta” (Lviv) UPA military districts, and became famous for his adventurous raids to Central Ukraine and victorious combats with the German troops and the Soviet partisans. In addition, G. Vrotnovskyi units’ combat operations were analysed, and their real course and outcomes as well as timeline and routs of raids were established.

Key words: UPA, Ukrainian Insurgent Army, Gordiyenko, Varva, Vrotnovskyi, raids, Volhynia, Zhytomyr Oblast, Kyiv Oblast, Lviv.

КОМАНДИР ГОРДІЙ ВРОТНОВСЬКИЙ-‘ГОРДІЄНКО’ ('ВАРВА') В УКРАЇНСЬКОМУ ПОВСТАНСЬКОМУ РУСІ

Ступінь дослідження історії Української повстанської армії дозволяє все більше заглиблюватися до нижчих її рівнів. Напрацювання істориків та удоступнення маловідомих раніше джерел дають можливість докладніше висвітлити біографії командирів УПА не тільки вищої, а й середньої ланки — курінних і сотенних. Особливо серед таких вирізняється постать Гордія Вротновського, відомого серед повстанців під псевдонімами ‘Гордієнко’ й ‘Варва’.

Особа Г. Вротновського заслуговує на увагу дослідника комбінацією нетипових на тлі решти старшин УПА рис, які роблять її непересічною. По-перше, Вротновський — уродженець Східної України. По-друге, він був сином полковника Армії Української Народної Республіки. По-третє, ‘Гордієнко’ стояв біля витоків УПА, створивши один із перших її підрозділів, який воював на теренах Центральної України. І нарешті, Вротновський загинув від рук нацистських окупантів. Якнайширше оприлюднення життєписів бійців УПА, які полягли в боях із нацистами, допоможе подолати радянсько-російський стереотип про «бандерівців — гітлерівських прислужників».

Окремих біографічних досліджень про Гордія Вротновського досі не було, якщо не рахувати дві короткі біографічні довідки, складені істориками Володимиром Ковальчуком¹ та Ігорем Марчуком². Але ці довідки занадто короткі та містять помилки. Зазвичай ім’я командира ‘Гордієнка’ згадується серед творців перших відділів УПА, а також у контексті його рейду в Житомирську й Київську обл. влітку 1943 р. у більшості узагальнюючих праць, зокрема присвячених діяльності УПА на Волині й Поліссі³. Порівня-

¹ Літопис УПА. Нова серія. — Т.14: Волинь і Полісся: УПА і запілля на ПЗУЗ 1943—1945. Нові документи. — К.; Торонто, 2010. — С. 473.

² Андрушук М. Записки повстанця. — Торонто; Львів, 2011. — С. 55.

³ Див. напр.: Вовк О. Короткий нарис діяльності УПА та її запілля на ПЗУЗ і в прилеглих регіонах у 1943—1946 рр. // Український визвольний рух / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Центр досліджень визвольного руху; відп. ред. В. В'ятрович. — Львів: 2006. — № 8. — С. 180; Жилюк В. Діяльність ОУН та УПА на Житомирщині у 1941—1955 рр. — Рівне: Волинські обереги, 2008. — С. 113—115; Киричук Ю. Український національний рух 40—50-х років ХХ століття: ідеологія і практика. — Львів: Добра справа, 2003. — С. 124; Ковальчук І. Діяльність

Гордій Вротновський, фото 1930-х рр. Надано істориком Ггорем Марчуком (Рівне)

но більше інформації про бойові дії загону Г. Вротновського в 1943 р. можна дізнатися з робіт краєзнавця Олександра Денищука⁴, правда, вони рясніють неточностями й перекрученнями. У деяких дослідженнях зазначене хибне ім'я 'Гордієнка' — Дмитро Хандій⁵. Однак нині достовірно відомо, що Дмитро Хандій (1921—1945) — це зовсім інша особа, командир, що діяв на теренах військової округи (ВО) «Лисоня» під псевдо 'Корнієнко'⁶.

У нашому дослідженні ми спиралися на документи структур УПА та запілля, які містять інформацію про діяльність підрозділів на чолі з 'Гордієнком'⁷; документи батька Г. Вротнов-

УПА на території Житомирської обл. в 1943 р. — [Електронний ресурс] — Режим доступу URL: <http://eprints.zu.edu.ua/7100/1/%D0%A3%D0%9F%D0%90%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%96%D0%B8%D1%82-%D0%BD%D1%96.pdf>; Його ж. Рейди групи «Тютюнник» і діяльність місцевих боївок УПА на території Житомирської області в 1943 році // Південний архів: Історичні науки : Збірник наукових праць — Херсон: Видавництво Херсонського державного університету, 2010. — Вип. 31/32. — С. 330—332. Марчук І. Командир УПА-Північ Дмитро Клячківський 'Клим Савур'. — Рівне: видавець Олег Зень, 2009. — С. 41; Його ж. Сотник УПА Петро Гудзоватий 'Очеретенко'. — Львів: [б. в.], 2011. — С. 33; Патрляк І. 1943-й рік в історії ОУН і УПА // Український визвольний рух / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Центр досліджень визвольного руху; відп. ред. Р. Забілий. — № 13 — Львів: 2009. — С. 61—162; Його ж. «Встань і борись! Слухай і вір!»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939 — 1960 рр.): монографія / І. К. Патрляк; Центр досліджень визвольного руху. — Львів: Часопис, 2012. — С. 207, 232, 306, 315, 333, 338; Русначенко А. Народ збурений. Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи в опору в Білорусі, Литві, Латвії, Естонії в 1940—1950 х роках / А. М. Русначенко. — К.: Пулсари, 2002. — С. 104 тощо.

⁴ Денищук О. Боротьба УПА проти німецьких окупантів. — Т. 1: Волинь і Полісся. — Рівне: ППДМ, 2009. — С. 52, 53, 61, 65, 67, 82, 114, 128, 159, 160, 182; Його ж. Боротьба УПА проти німецьких окупантів. — Т. 2: Галичина і Східна Україна. — Рівне: ППДМ, 2009. — С. 148—153, 158—160, 164, 166, 167.

ського — Костянтина Вротновського-Сивошапки часів його служби в Армії УНР⁸; документи польської юстиції, в поле зору якої потрапив Гордії⁹; документи радянської сторони, зокрема протоколи допитів командирів УПА, які потрапили в полон, і рідної сестри Гордія — Тетяни Вротновської-Лукиядович¹⁰, а також щоденникові записи партизанського командира Михайла Наумова¹¹. Також при-служилися й спогади соратників 'Гордієнка' по боротьбі¹².

⁵ Див. зазначені праці В. Жилук, І. Ковальчука, А. Русначенка. Ю. Киричук на-впаки прізвище командира подав правильно — «Вротновський», але псевдо — «Корнієнко».

⁶ Літопис УПА. Нова серія. — Т. 20: ВО УПА «Лисоня» 1943—1952. — Київ; Торонто, 2012. — С. 705.

⁷ Витяг зі свідчень Віктора Харківа 'Хмари' про діяльність у травні 1943 — серпні 1944 р. // Літопис УПА. Нова серія. — Т. 13: Воєнна округа УПА «Буг». Документи і матеріали 1943 — 1952. Кн. 2. — К.; Торонто, 2009 — С. 856—888; Документ «Корецька округа» (серпень 1943 р.) // Літопис УПА. Нова серія. — Т. 11: Мережка ОУН(б) і запілля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун». — К.; Торонто, 2007 — С. 508—509; Звіт інформатора ОУН про події на Південній Волині в жовтні—листопаді 1943 року // Український здви́г: Волинь. 1939—1955. / Упор. В. Сергійчук. — К.: Українська видавнича спілка, 2005. — С. 244—259; Звіт «Вісті за Осередні, Східних і Південних українських земель (1943 і 1944 рр.)», переписаний у травні 1946. Збірка Ч. 2 (Дії українських самооборонних відділів Української Повстанчої Армії (УПА) на ОСУЗ) // Архів Центру досліджень ви-звольного руху (ЦДВР). — Ф. 9. — Т. 20. — Арк. 1—47; Звіт про діяльність від-ділів групи від 1 до 15 листопада 1943 р. (15 листопада 1943 р.) // Літопис УПА. Нова серія. — Т. 2: Волинь і Полісся. УПА та запілля. 1943—1944. — К.; Торонто, 1999. — С. 345—347; Звіт про рейд відділу 'Гордієнка' (29 липня 1943 р.) // Там само. — С. 642—644; Звіт про рейд першого відділу на Схід // Там само. — С. 639—642; Звіт про рейд другого відділу (вересень 1943 р.) // Там само. — С. 645—646; Повідомлення про стан в курені «Холодноярці» від 25 січня 1945 р. // Літопис УПА. Нова серія. — Т. 13... — С. 889—890; Політичний огляд подій за місяць квітень 1944 року (Львів-місто) (3 травня 1944 р.) // Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ) — Ф. 13 — Спр. 376. — Т. 74 — Арк. 29—35; Протокол слідства у справі співпраці підозрюваного з бульбівцями (30 вересня 1943 р.) // Літопис УПА. Нова серія. — Т. 14... — С. 472—473; Теренові інформації СБ про події на території воєнного набрайону з 1 по 10 жовтня 1943 р. // Український здви́г: Волинь... — С. 201—206.

⁸ Реєстраційна картка К. Вротновського-Сивошапки // ЦДАВО України — Ф. 1075. — Оп. 2. — Спр. 666. — Арк. 215—216.

⁹ Справа прокурорського нагляду за слідством (1938 р.) // Державний архів Рівненської обл. (ДАРО). — Ф. 33. — Оп. 2. — Спр. 2450. — Арк. 3

¹⁰ Архівна кримінальна справа Вротновської-Лукиядович Тетяни Костянтинівни // Архів Управління СБУ (УСБУ) у Львівській обл. — Спр. 11298.

¹¹ Витяг з протоколу допиту Я. Білинського (7 січня 1945) // Літопис УПА. Нова серія. — Т. 9: Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944—1945. — К.; Торонто, 2007. — С. 182—190; Дневник М. Наумова // Партизанская война на Украине. Дневники командиров

Гордій Вротновський народився 14 вересня 1916 р. в с. Дубовичі Кролевецького р-ну сучасної Сумської обл.¹³ в родині полковника Армії УНР Костянтина Вротновського-Сивошапки (1890—1929) та Надії Филонович (1892—?)¹⁴. Батько, уродженець м. Миколаїв, який виростав у м. Варшава (тоді — Царство Польське, Російська імперія), у 1915 р. закінчив місцевий ветеринарний інститут і служив у Російській імператорській армії. Після Лютневої революції — активний політичний та військовий діяч. Вротновський-Сивошапка ініціював український рух у Гренадерському корпусі Російської армії в 1917 р., згодом був делегатом II Всеукраїнського військового з'їзду, членом Українського генерального військового комітету та Малої Ради Центральної Ради. З 1 листопада 1917 р. він незмінно перебував на посаді начальника військово-ветеринарної управи Українського генерального військового секретаріату, відтак — Військового міністерства Центральної Ради, Гетьманату та Директорії. 22 червня 1920 р. Вротновського-Сивошапку

партизанских отрядов и соединений. 1941—1944 / Колл. составителей: О. В. Бажан, С. И. Власенко, А. В. Кентий, Л. В. Лясосова, В. С. Лозицкий (рук.). — М. : Центрполиграф; 2010. — С. 264—328; 3 доповіді командира про діяльність з'єднання впродовж березня 1943—травня 1944 рр. (24 липня 1944 р.) // Українські повстанці в документах радянських Молдавських партизанських з'єднань. / Упор. В. Ковальчук. — Торонто; Львів, 2015. — С. 46—56; Из докладной записки секретаря ЦК КП(б) Молдавии Н. Салогора в ЦК ВКП(б) о боевой деятельности молдавских партизанских отрядов и взаимоотношениях с украинскими националистами (9 октября 1943 г.) // Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны — М., 2012. — Т. 1: 1939—1943. — С. 710—712; Протокол допиту В. Харківа (22 травня 1946 р.) // Літопис УПА. Нова серія. — Т. 15. Борьба против повстанского руху и националистического подпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1945—1954. Кн. 2. — К.; Торонто, 2009. — С. 232—235; Радіограма командира з'єднання про просування загонів українських націоналістів на схід // Українські повстанці в документах радянських Молдавських партизанських з'єднань... — С. 24—25.

¹² Андрушук М. Записки повстанця. — Торонто; Львів, 2011; Бабій С. Луни повстанського краю. Нариси, оповіді, спогади. — Рівне, 2002; Поручник УПА Великан. Три роки в УПА // ГДА СБУ — Ф. 13. — Спр. 372. — Т. 48. — Арк. 349а.—379а; Скорупський М. Туди, де бій за волю. Спогади курінного УПА. — К. : Видавництво ім. О. Теліги, 1992.

¹³ Справа прокурорського нагляду за слідством (1938 р.)... — Арк. 3.

¹⁴ Андрушук М. Записки повстанця... — С. 55; Бухало Г. То хто ж він, полковник Вротновський-Сивошапка? // Вісті Рівненщини. Газета обласної ради. — 1999. — № 61 (20 серпня). — С. 2; Для Енциклопедії Українознавства // Наше життя (Філадельфія). — 1957. — № 10 (листопад). — С. 14.

призначили на посаду товариша (заступника) міністра народного господарства УНР¹⁵.

У реєстраційній картці старшини Армії УНР, заповненій 12 листопада 1920 р., К. Вротновський-Сивошاپка писав, що має трьох дітей віком відповідно 5,5 р., 3,5 р. і 2 р.¹⁶ Звідси випливає, що дитина, якій на кінець 1920 р. було 3,5 р. — саме Гордій. Найстаршою була сестра Тетяна (Туся) — вона народилася 25 листопада 1915 р. в м. Глухів, нині Сумської обл.¹⁷

Михайло Гуцуляк, директор Рівненської гімназії, писав, що серед дітей у родині Вротновських «здається, третьою з ряду була Ольга Вротновська...», а син Богдан був наймолодшим¹⁸. Однак із некрологу Ольги, яка померла 1 червня 1990 р. «на 66 році трудолюбивого життя», випливає, що народитися раніше за 1925 р. вона не могла¹⁹. Відповідно, вона й була наймолодшою, а дитиною, що з'явилася на світ 1918 р., був син Богдан.

Після поразки Української Народної Республіки в 1920 р. родина Вротновських переїхала до Варшави й оселилася в будин-

Кость Вротновський-Сивошайка і Надія Вротновська з малою Тетяною (Тусею). Глухів, 1916 р.

¹⁵ Тинченко Я. *Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917—1921)*. — К.: Темпора, 2007. — С. 91.

¹⁶ *Реєстраційна картка К. Вротновського-Сивошайки...* — Арк. 216.

¹⁷ *Архівна кримінальна справа Вротновської-Лукіянович Тетяни Костянтинівни...* — Арк. 7.

¹⁸ Гуцуляк М. *Про близьке здалека: Рівненська Українська Гімназія 1923—1939 (з додатком колишньої учениці Галини Книш-Боа) / Михайло Гуцуляк*. — Ванкувер, Б. К.; Канада, 1976. — С. 70.

¹⁹ *Некролог // Свобода (Джерзі Ситі і Нью Йорк)*. — 1990. — Ч. 130 (11 липня). — С. 3.

Гордій Вротновський

ку батька Вротновського-Сивошапки — Германа. Згодом доля закинула їх до міст Бидгощ і Мрочі в Польщі. Урешті-решт, Вротновські осіли в Рівному на Волині, в будинку на вул. Млинівській, 62. Саме там минали дитинство і юність Гордія²⁰.

Голова сім'ї працював головним ветеринарним лікарем у місті й займався громадською діяльністю. Зокрема, ініціював створення «Мистецького товариства» для виставок творів українських митців, упорядкував могилу полковника Армії УНР Василя Тютюнника, а також керував батьківським комітетом Рівненської української гімназії, що її закінчили Гордій

та інші діти²¹. Але смерть рано обірвала активне життя Костянтина Вротновського-Сивошапки — він помер 2 квітня 1929 р. у віці 38 років²².

Надія Вротновська не відставала від свого чоловіка на громадській ниві. Вона очолювала Союз українок Волині в 1928—1929 рр. та в подальшому входила до управи цієї спілки. Окрім виховання власних дітей, Надія Вротновська не забувала й про підростаюче покоління взагалі — вона керувала фаховими курсами для молоді та «колоніями для дітей»²³.

13 червня 1936 р. Гордій склав іспити в гімназії. Між іншим, тоді ж закінчили навчання й відомі в майбутньому діячі ОУН —

²⁰ Бухало Г. *То хто ж він, полковник Вротновський-Сивошапка...* — С. 2; *Справа прокурорського нагляду за слідством (1938 р.)...* — Арк. 3.

²¹ Андрушук М. *Записки повстанця...* — С. 55; Бухало Г. *То хто ж він, полковник Вротновський-Сивошапка?..* — С. 2.

²² *То хто ж він, полковник Вротновський-Сивошапка?..* — С. 3; Гуцуляк М. *Про близьке здалека...* — С. 69—70.

²³ *Для Енциклопедії Українознавства // Наше життя (Філадельфія).* — 1957. — Ч. 10 (листопад). — С. 14.

Богдан Кентржинський (мельниківець), Анатолій Маєвський (бан-дерівець), син майбутнього бургомістра Рівного Полікарпа Бульби Андрій та ін.²⁴

Відомо, що Гордій Вротновський навчався в Академії лісничій у Кракові, яку не закінчив через арешт 26 квітня 1938 р.²⁵ Оскільки, за наявними даними, по жодному із гучних процесів над ОУН в той період він не проходив, можна зробити висновок, що справа Гордія була незначною. І хоча точних відомостей про термін покарання ми не маємо, можна припустити на тій самій підставі, що він не був великим.

Так само «білою плямою» в житті Вротновського залишається для дослідників період 1939—1942 рр. Керівник радянської підпільної організації в Рівному, згодом Герой Радянського Союзу, Терентій Новак у спогадах зафіксував прізвисько Вротновського серед інших відомих йому націоналістів міста. Той, начебто, служив у рівненській поліції в 1941 р.²⁶ Це й уся інформація про діяльність Г. Вротновського в цей час.

Перші згадки про перебування Гордія Вротновського в УПА сягають весни 1943 р. Тоді він під псевдонімом ‘Гордієнко’ організував повстанську сотню й став одним з найбільш завзятих і відважних командирів на Волині. Як ішло формування цього підрозділу, дізнаємося зі спогадів її колишніх бійців — ройового Миколи Гедзя-‘Гамалії’ й кулеметника ‘Нечая’ (ім’я невідоме). Ці спогади занотував письменник Степан Бабій 1996-го р.²⁷

У середині березня 1943 р. в с. Орестів Здолбунівського р-ну із с. Ясиничин Рівненського р-ну Рівненської обл. по організаційному зв’язку прибув ‘Гордієнко’ з трьома людьми. Тут вони в порозумінні з місцевими членами ОУН(б) почали набір до нового загону під виглядом мобілізації на роботи в Німеччину. Із Орес-

²⁴ Діло. — 1936. — Ч. 144. (30 червня). — С. 6.

²⁵ Витяг із свідчень Віктора Харківца ‘Хмари’ про діяльність у травні 1943—серпні 1944 р... — С. 860, 865; Бабій С. Луни повстанського краю... — С. 14; Справа прокурорського нагляду за слідством (1938 р.)... — Арк. 3.

²⁶ Новак Т. Пароль знают немногие. / Литературная записка А. Стася. Авторизованный перевод с украинского Н. Бакаева. — М.: Воениздат, 1966. — С. 63.

²⁷ Подібний текст із деякими змінами опубліковано в книзі М. Руцького «Голгофа» (Руцький М. Голгофа: документальна історична розповідь. — Рівне, 1996. — С. 113—115.).

Гордій Вротновський

това було відібрано 15 хлопців, яким видали німецьке обмундирування й зброю; ще п'ятеро зголосилися із с. Глинськ і один — з с. П'ятигір Здолбунівського р-ну. Того ж дня ввечері всі 25 осіб вирушили до лісу біля с. Пересопниця Рівненського р-ну²⁸.

Принісши присягу на вірність Україні, новобранці два тижні проходили вишкіл. Потому загін повернувся в Орестів, а через два дні в німецькому фільварку с. П'ятигори забрав три підводи й вирушив у напрямку с. Дермань (нині — Дермань-1) Здолбунівського р-ну Рівненської обл.²⁹.

Був початок квітня. У Дермані розвідка донесла, що з м. Мізоч їдуть німці з польською поліцією. Кілька бійців загону на чолі з 'Гордієнком' зробили засідку на карателів, проте вона виявилася невдалою. Повстанці зарано відкрили вогонь, тож німці з поліцаями змогли швидко втекти, втративши двох коней і трьох поляків. З огляду на брак набоїв, повстанці вирішили не переслідувати окупантів. Увечері того ж дня загін передислокувався в с. Оженин Острозького р-ну. Дорогою, коли повстанці перетинали залізничну колю, їх обстріляв німецький (за іншими даними, мадярський)³⁰ підрозділ, проте обійшлося без втрат³¹.

Наступним пунктом призначення було с. Залізниця Межиріцького (нині — Корецького) р-ну Рівненської обл. Тут загін доукомплектували, так що він став налічувати 35 осіб. Але зброї

²⁸ Бабій С. Луни повстанського краю... — С. 13.

²⁹ Там само. — С. 14.

³⁰ Денищук О. Боротьба УПА проти німецьких окупантів. — Т. 1. Волинь і Полісся... — С. 61.

³¹ Бабій С. Луни повстанського краю... — С. 14.

ще бракувало, тож 'Гордієнко' запланував низку засідок на шосе Рівне — Київ для здобуття військових трофеїв³².

У першій засідці вдалося підбити дві німецькі машини з офіцерами («тузами — в жовтих мундирах, хрести на рукавах»³³). Повстанцям дісталися автомати МП-40, пістолети й радіопередавач. Другу засідку організували через два дні. Результат: розбита німецька машина. У бою відзначився кулеметник родом із с. Глинськ Здолбунівського р-ну 'Ярошенко', який влучною чергою по кабіні пустив авто в кювет. Чотирьох німців убили в перестрілці, а двоє здалися. Забравши зброю, 'Гордієнко' наказав полоненим лягти й не рухатися, і повстанці зникли³⁴.

Третю засідку «гордієнківці» влаштували в невеликому ліску на шляху з райцентру с. Межирічі (нині — Великі Межирічі Корецького р-ну) на с. Залізниця на Рівненщині. Повстанці з місцевими жителями викопали впоперек дороги рів, і перед світанком наступного дня з'явилася німецька автоколона з чотирьох машин, що рухалася в цьому напрямі. Повстанці, замасковані в лісі, підпустили колону ближче й відкрили вогонь. Знову відзначився кулеметник 'Ярошенко', який стрільбою з кулемета перекинув першу машину, від чого решта автівок утекли назад. На полі бою залишилися водій вантажівки, офіцер, ще троє солдатів і ящики з боеприпасами. Повстанці навантажили патронами підводи й того ж вечора покинули с. Залізниця, щоб розташуватися на одному з хуторів біля великого лісового масиву, який починався на півночі від села. Там продовжилося комплектування підрозділу новобранцями з Межиріцького р-ну (с. с. Межирічі, Синів), м. Корець та ін. Відтак повстанці рушили вглиб лісу для поновлення військових навчань³⁵.

У цей час у відділі з'явився політвиховник, який налагодив виховну роботу. Повнокровна сотня 'Гордієнка' сформувалася на початку травня 1943 р. в такому складі: командир сотні Гордій Вротновський-Гордієнко', заступник командира — Яків Яковлів-'Катеренко' ('Кватиренко')³⁶, командири чот — 'Лев',

³² Бабій С. *Луни повстанського краю...* — С. 14.

³³ Там само.

³⁴ Там само.

³⁵ Там само. — С. 15.

³⁶ Яків Яковлів (1918, Жидичин Луцького р-ну Волинської обл. — 25.10.1946). Псевдо: 'Катеренко', 'Кватиренко', 'Юрко', 'Карпо', 'Распутін'. У 1940—1941 рр. служив у Червоній армії, в 1941—1943 рр. — чотовий у сільськогосподарській школі

‘Чорнота’, ‘Левадний’³⁷, командир кінної розвідки — ‘Свист’ (уродженець с. Синів Гощанського р-ну Рівненської обл.)³⁸, його заступник — ‘Забіяка’³⁹.

Одного дня в травні ‘Гордієнко’ послав чоту в с. Вовкушів (Вовкошів) Гощанського р-ну Рівненської обл. здобути спирту для перев’язок у тамтешній гуральні, та після перестрелки з охоронцями-німцями чота повернулася назад ні з чим. За кілька днів сотенний сам пішов із чотою. Повстанці оточили спиртзавод і через місцеву жительку, яка знала німецьку мову, передали німцям ультиматум: або вони виносять спирт, або будуть знищені. На німців це подіяло, і вони винесли чотири банки спирту. Обійшлося без стрілянини.

Того ж дня ‘Гордієнко’ з чотою з боєм захопили млин у Межирічах. Унаслідок затятої перестрелки, яка тривала з вечора до півночі, охорону було перебито, а робітники втекли. Повстанці здобули чотири підводи муки й зерна. З боку повстанців у тому бою дістав тяжке поранення в плече сам сотенний, тож далі протягом двох тижнів його тимчасово заміняв заступник Яків Яковлів-‘Катеренко’ (‘Кватиренко’)⁴⁰.

«Ландвіртшафт» у Луцьку. З березня 1943 р. в УПА. Восени 1943 р. командир куреня «Хмельницький» групи «Гютюнник» (складався із сотень ‘Лева’, ‘Буревія’ та ‘Скирди’). У 1944 р. командир з’єднання «Хмельницький» групи УПА «Гютюнник» (ЗГ «44»). 1946 р. — референт тимчасового проводу Північно-Східного краю («Степ», «Схід»), відповідальний за диверсійно-терористичну роботу. Загинув у кривіці, оточений співробітниками МГБ. Поручник УПА від 24.04.1945 р. (Літопис УПА. Нова серія. — Т. 14... — С. 669.)

³⁷ *‘Левадний’ (1919?, м. Кременець Шумського р-ну Тернопільської обл. — 1945). У 1943 р. — чотовий сотні ‘Гордієнка’. З січня 1944 р. — к-р сотні (70 чол.) з’єднання «Хмельницький», що діяла в тодішньому Межиріцькому р-ні. У 1945 р. — к-р почту (бл. 30 кіннотників) провідника ПСК Ф. Воробця ‘Верещаки’. З грудня 1945 р. — прихильник опозиційного проводу «Одеса». Загинув у сутичці з прихильниками офіційного Крайового проводу ПЗУЗ. Станом на 1945 р. виглядав на 26 р. (Літопис УПА. Нова серія. — Т. 9... — С. 665, 676, 678; Літопис УПА. Нова серія. — Т. 8: Волинь, Полісся, Поділля: УПА та запілля 1944—1946 — Київ; Торонто, 2006. — С. 41, 172, 863, 936, 983, 1140; Літопис УПА. Нова серія. — Т. 2... — С. 642; Бабій С. Луни повстанського краю... — С. 15).*

³⁸ *Імовірно саме він у 1944 р. був сотенним у з’єднанні «Хмельницький» і загинув у кінці вересня 1944 р. (Літопис УПА. Нова серія. — Т. 8... — С. 909, 984).*

³⁹ *Бабій С. Луни повстанського краю... — С. 15. Руцький М. Голгофа: документальна історична розповідь. — Рівне, 1996. — С. 114; Протокол слідства у справі співпраці підозрюваного з бульбівцями (30 вересня 1943 р.) // Літопис УПА. Нова серія. — Т. 14... — С. 472—473.*

⁴⁰ *Бабій С. Луни повстанського краю... — С. 15.*

На період командування 'Катеренка' сотнею припав запеклий бій з німецьким підрозділом в с. Бистричі Березнівського р-ну на Рівненщині. Сотня пішла в наступ на село, проте німці помітили повстанців, що йшли через поле, і почали обстрілювати кулеметним вогнем з вітряка. 'Катеренко' вдався до обхідного маневру: послав одну чоту ярмом до села, де вона зав'язала вуличний бій і запальними кулями спалила вітряк із кулеметним гніздом. Це викликало паніку серед німців. Вони викликали собі в підмогу літак, який дещо налякав бійців сотні 'Гордієнка', підпаливши своїм вогнем кілька хат. Але карателів це вже не могло врятувати. Вони безладно втікали пішки, бо повстанці спалили їхні машини, які стояли на краю села. Результат бою був не дуже сприятливим для упівців: було чимало вбитих і поранених з обох сторін, зокрема від ран помер повстанець 'Чайка', у безладі запаленого села здаюто мало трофеїв⁴¹.

За даними красезнавця О. Денищука, бій у Бистричах відбувся в червні 1943 р. Поруч із сотнею 'Гордієнка' село штурмували сотня Адама Рудика-'Шавули' й підрозділи отамана Тараса Боровця-'Тараса Бульби'. Вони захопили склади зі зброєю і продуктами, підводи з кіннями, амуніцію. Серед повстанців було 15 убитих, а німецькі окупанти втратили понад 10 загиблих солдатів⁴².

Невдовзі видужав командир сотні 'Гордієнка', і сотня знову почала робити засідки на шосе з метою поповнення запасів зброї та боєприпасів⁴³. Треба відзначити, що в цей період, в першій половині 1943 р., в сотні 'Гордієнка' діяли агенти, завербовані радянськими партизанами. Зокрема, такими були візник-росіянин, колишній сержант артилерії Червоної армії на ім'я Микола, який завербував Трохима Беляєва, за національністю черкеса, колишнього лейтенанта й військового техника другого рангу Червоної армії, що через німецький полон і службу в німецьких частинах прийшов до УПА. На користь червоних працював і командир розвідки сотні 'Гордієнка' уродженець м. Черкаси 'Хмара'. Одначе, згодом це підпілля було викрито заходами Служби безпеки (СБ) мережі ОУН(б) ВО «Богун», і 11 вересня 1943 р.

⁴¹ Бабій С. Луни повстанського краю... — С. 16.

⁴² Денищук О. Боротьба УПА проти німецьких окупантів. — Т. І. Волинь і Полісся... — С. 82.

⁴³ Бабій С. Луни повстанського краю... — С. 16.

Гордій Вrotnовський

Трохима Беляєва засудили до смертної кари⁴⁴. Долю решти агентів прослідкувати поки не вдалося.

За спогадами ‘Гамалії’ та ‘Нечая’, коли сотня стояла на відпочинку «в одному лісовому селі», прийшов наказ готуватися до рейду «на схід»⁴⁵.

Про рейд сотні ‘Гордієнка’ територією Житомирщини й Київщини (15 липня — 18 вересня 1943 р.), який прославив ім’я сотенного, збереглися докладні звіти. По-перше, це звіт «Рейд відділу Гордієнка» від 29 липня 1943 р.⁴⁶ і, по-друге, звіт «Про рейд другого відділу», датований вереснем 1943 р.⁴⁷. Іноді дослідники трактують ці два документи як звіти про два різні рейди, які відбулися відповідно в липні й вересні 1943 р.⁴⁸. Але з

їхнього змісту видно, що йдеться про один і той самий похід сотні ‘Гордієнка’.

⁴⁴ Протокол переслухання черкеса Трохима (11 вересня 1943 р.) // ДАРО. — Ф. Р-30. — Оп. 2. — Спр. 33. — Арк. 234.

⁴⁵ Бабій С. Луни повстанського краю... — С. 17.

⁴⁶ Звіт про рейд відділу ‘Гордієнка’ (29 липня 1943 р.)... — С. 642—644. Аналогічний документ: ГДА СБУ — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 66. — Арк. 4.

⁴⁷ Звіт про рейд другого відділу (вересень 1943 р.)... — С. 645—646. Аналогічний документ: ГДА СБУ — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 66. — Арк. 12; Арк. 180.

⁴⁸ Ковальчук І. Діяльність УПА на території Житомирської обл. в 1943 р...; Літопис УПА. Нова серія. — Т. 18. Діяльність ОУН та УПА на території Центрально-Східної та Південної України. — К.; Торонто, 2011. — С. 17, 463; Русначенко А. Народ збурений... — С. 104. А. Кентій писав, що «за першим відділом рушили на схід ще два відділи УПА», тобто теж трактував звіти за липень і за вересень 1943 р. як документи різних відділів (Кентій А. Збройний чин українських націоналістів. Історико-архівні нариси. — Т. 2: Українська повстанська армія та збройне підпілля Організації українських націоналістів 1942—1956. — К.: [б. в.], 2008. — С. 108).

Очевидно, звіт від 29.07.1943 р. сотенний 'Гордієнко' подав для керівника рейду першого відділу Федора Воробця-‘Верещаки’, з яким з’єднався в той самий день. А звіт від вересня 1943 р. ‘Гордієнко’, мабуть, написав, щойно повернувшись із рейду в район своєї постійної дислокації — ВО «Богун», для її командування. Однак ці документи дають змогу відтворити лише першу частину рейду сотні. Період від об’єднання з сотнею ‘Верещаки’ й до повернення в сучасний Корецький р-н Рівненської обл. описано у звіті «Рейд першого відділу на Схід», автором якого, найімовірніше, був сам ‘Верещака’⁴⁹. Деякі додаткові деталі рейду містить документ «Корецька округа» за серпень 1943 р.⁵⁰. Крім цього, перебіг рейду згодом висвітлювався в пропагандистських виданнях УПА — журналі «До зброї»⁵¹ та збірці «Бої і рейди Української Повстанчої Армії»⁵².

Отже, рейд розпочався 15 липня 1943 р., і в той же день поплудні на шосе Рівне — Київ, в с. Користь Межиріцького р-ну відділ розбив дві або три (за різними даними) німецькі машини. Повстанцям дісталися один пістолет і одна гвинтівка, а також сіль, яку роздали населенню. Увечері прилетіли, за різними даними, два чи три німецькі літаки й бомбардували село, підпаливши дві клуні й одну хату⁵³. У ніч на 17 липня розвідка ‘Гордієнка’ зіткнулася з дозором радянських партизанів і захопила в результаті сутички одну гвинтівку, віз і пару коней⁵⁴.

⁴⁹ *Звіт про рейд першого відділу на Схід...* — С. 639—642; *Майже аналогічний документ (з деякими розбіжностями), датований 1 жовтня 1943 р.: ГДА СБУ — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 66. — Арк. 175; Усі три звіти, об’єднані в один документ, оприлюднені у збірнику документів: Український здви: Наддніпрянина. 1941—1945 / Упор. В. Сергійчук. — Т. V. — К.: Українська видавнича спілка, 2005. — С. 273—281.*

⁵⁰ *Документ «Корецька округа» (серпень 1943 р.)...* — С. 508.

⁵¹ *До зброї. — 1943. — Ч. 2 (серпень) // Літопис УПА. Нова серія. — Т. 1: Видання Головного командування УПА. — К.; Торонто, 1995 — С. 25—44; До зброї. — 1943 — Ч. 3 (вересень) // Там само. — С. 41—64; До зброї. — 1943. — Ч. 5 (листопад) // Там само. — С. 88—107.*

⁵² *Бої і рейди Української Повстанчої Армії // ГДА СБУ — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 66. — Арк. 5—10. Між іншим, у цій збірці подано відомості про бої сотні ‘Гордієнка’ двічі: у розділі «Рейд відділу Гордієнка» і «Вісті з Волині», причому в останньому — їх приписано загонові групи ‘Верещаки’ і якогось ‘Зеленого’.*

⁵³ *Звіт про рейд відділу ‘Гордієнка’...* — С. 642; *Звіт про рейд другого відділу...* — С. 645.

⁵⁴ *Звіт про рейд відділу ‘Гордієнка’...* — С. 642.

Гордій Врогновський

Свій марш 'Гордієнко' здійснював удень⁵⁵. Уже на Житомирщині, при вході в с. Кам'янка Ярунського (нині Новоград-Волинського) р-ну, 17 липня 1943 р. повстанці мали бій з радянськими партизанами, що скінчився перемогою без власних втрат і здобуттям невеликої кількості зброї⁵⁶. Другий успішний бій з партизанами в силі 12 осіб стався незабаром. Упівці вбили 11 партизанів, здобувши п'ять автоматів ППД-40 і шість гвинтівок. Одному партизанові вдалося втекти⁵⁷.

Недовго після цього бою, близько 16.00, повстанці відбили раптовий напад на свій обоз під с. Жолобне Ярунського р-ну Житомирської обл. «Докладно сказати годі, не знати навіть, чи це були большевики чи німці (є міркування, що це були німці — ловецькі протипартизанські частини). Вони були повбирані в цивільну одягу», — сказано у звіті. Бій тривав близько години⁵⁸. Оскільки «гордієнківці» не очікували атаки, а самі розташувалися в чистому полі й, до того ж, ворогу з тилу підійшла підмога⁵⁹, вони понесли втрати: за різними даними, від трьох до п'яти вбитими та від одного до «кількох» пораненими⁶⁰. Натомість, за даними УПА, противник начебто втратив від

⁵⁵ Документ «Корецька округа»... — С. 508.

⁵⁶ Звіт про рейд другого відділу... — С. 645; Звіт про рейд відділу 'Гордієнка'... — С. 642; Документ «Корецька округа»... — С. 508.

⁵⁷ Микола Лебедь писав про 66 загиблих партизанів і «багато ранених» у бою в Кам'яниці, та, на нашу думку, це неймовірно перебільшення. (Лебедь М. УПА. Українська Повстанська Армія, її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу. — Видання Пресового Бюро УГВР, 1946. — С. 28).

⁵⁸ Звіт про рейд другого відділу... — С. 645.

⁵⁹ Там само.

⁶⁰ Звіт про рейд відділу 'Гордієнка'... — С. 642; Звіт про рейд другого відділу... — С. 645; Документ «Корецька округа»... — С. 508.

15⁶¹ до 34 солдатів⁶². Але, якщо зважити на обставини бою: раптовість німецького нападу та незахищене розташування табору, є підстави вважати дані про німецькі втрати завищеними.

Уночі наступного дня при переході Звягельського мосту сотня 'Гордієнка' мала невеликий бій з німцями, в якому втратила п'ятьох повстанців загиблими і четверо потрапили в полон⁶³.

19 липня 1943 р. біля с. В'юнки Довбишського (колишнього Мархлевського, а нині — Баранівського)⁶⁴ р-ну сотня провела два бої з німцями та шуцманами. Противник, що налічував біля 100 вояків, втратив 30 вбитими і відступив. У повстанців — один легкопоранений⁶⁵.

Звіт про рейд другого відділу (вересень 1943 р.) повідомляє, що після бою під с. Жолобне сотня вступила в бій із німецькою жандармерією та фольксдойчами біля с. Майхерівка Довбишського р-ну і відбила два їхні наступи, поранивши двох ворожих солдатів і маючи свого одного пораненого⁶⁶. Нині с. Майхерівка немає⁶⁷. Воно розташовувалося між с. с. В'юнки та Олізарка. Імовірно, в обох звітах ідеться про один і той самий бій, який просто було локалізовано відносно різних населених пунктів, що існували один неподалік одного. На користь цього також свідчить однакова кількість боезіткнень (два) і однакові втрати УПА (один поранений). У такому разі, дані про 30 вбитих німців слід вважати дуже завищеними.

⁶¹ Звіт про рейд другого відділу... — С. 645.

⁶² Там само.; Звіт про рейд відділу 'Гордієнка'... — С. 642; Документ «Корецька округа»... — С. 508.

⁶³ Документ «Корецька округа»... — С. 508.

⁶⁴ У 1925—1935 рр. у південно-західній частині сучасної Житомирської обл. існував Польський національний р-н ім. Ю. Мархлевського (населення — 41 тис. чоловік, з яких 73% поляків) з центром у с. Мархлевськ, яке до 1927 р. називалося Довбиш. Після ліквідації р-ну Мархлевськ було перейменовано на Шорськ і 14.05.1939 р. створено Шорський р-н, однак місцеві мешканці продовжували називати його Мархлевським. За часів німецької окупації селище називалося Довбиш і було центром однойменного р-ну. Остаточо йому повернено історичну назву 15.08.1944 р. Після адміністративно-територіальних змін 28.11.1957 р. Довбишський р-н ліквідовано, а його територію передано до Баранівського, Дзержинського і Червоноармійського р-нів.

⁶⁵ Звіт про рейд відділу 'Гордієнка'... — С. 642

⁶⁶ Звіт про рейд другого відділу (вересень 1943 р.)... — С. 645.

⁶⁷ Фіксується в довідковій літературі станом на 15.08.1944 р. (Адміністративно-територіальний устрій Житомирщини 1795—2006. Довідник. — Житомир: Волинь, 2007. — С. 350).

20 липня біля с. Шиєцька Буда (нині – у складі с. Заможне)⁶⁸ Житомирського р-ну повстанці вступили в бій з угорцями кількістю 50 осіб. У бою шестеро мадярів загинули, двоє потрапили в полон, решта втекли. Трофеями упівців стали чотири гвинтівки, 1900 набоїв і 10 гранат. Втрат у сотні ‘Гордієнка’ не було. Рота німців і взвод шуцманів, що дислокувалися в селі, побачивши втечу мадярів, самі втекли до Житомира⁶⁹.

Звіт за вересень 1943 р. містить інформацію про бій сотні ‘Гордієнка’ з мадярами в лісі біля Янушевичів (нині — с. Іванівка)⁷⁰ за 15 км від Житомира. У результаті, за даними документа, вбито 44 гонведи, здобуто одну гвинтівку, багато набоїв без власних втрат⁷¹. Знову ж таки, ми вважаємо, що в обох звітах ідеться про один і той самий бій 20 липня, описаний по-різному. І там, і там повідомляється про бій з угорськими солдатами в одній і тій самій місцевості. Тим паче, що відстань від Шиєцької Буди, яка розташована біля лісу, до Житомира якраз складає близько 15 км.

Наступним пунктом призначення було с. Слободище Бердичівського р-ну, де упівці на прохання місцевого населення ліквідували голову села — фольксдойча. У той день (точна дата невідома), для того, аби безпечно пройти повз райцентр Бердичів (де перебувала залога в 600 угорських солдатів)⁷², сотенний удався до військових хитрощів. За 10 км до міста повстанці поширили серед місцевих чутки про наступ на Бердичів. Донощики, які перебували серед народу, повідомили про це німецьку владу, яка, у свою чергу, переполохалася й спрямувала всю свою увагу на підготовку

⁶⁸ У джерелах і літературі про даний бій назву цього села постійно пишуть перекручено: Шнецька Буда, Швецька Буда, Шнедська Буда і навіть Шведська Буда. Правильна назва — Шиєцька Буда, що походить від назви р. Шийка. 7.06.1946 р. перейменоване на с. Буда, а в 19.01.1981 р. об’єднане з с. Заможне (до 5.08.1965 р. — Корчівка). У 1942 р. 53,93% мешканців села становили поляки.

⁶⁹ Звіт про рейд відділу ‘Гордієнка’... — С. 644.

⁷⁰ Адміністративно-територіальній устрій Житомирщини... — С. 544.

⁷¹ Звіт про рейд другого відділу (вересень 1943 р.)... — С. 645; Звіт «Вісті з Осередніх, Східних і Південних українських земель (1943 і 1944 рр.)», переписаний у травні 1946. Збірка Ч. 2 (Дії українських самооборонних відділів Української Повстанчої Армії (УПА) на ОСУЗ) // Архів ЦДВР. — Ф. 9. — Т. 20. — Арк. 2.

⁷² Пагіря О. Між війною та миром: відносини між ОУН і УПА та збройними силами Угорщини (1939—1945) — Торонто; Львів, 2014. — С. 70. — (Літопис УПА. Серія «Бібліотека». — Т. 12).

міста до оборони. Тепер сотня могла спокійно здійснити марш відкритою місцевістю повз райцентр⁷³.

23 липня о 8-й год. ранку в м. Котельня (нині є Стара Котельня і Нова Котельня) Андрушівського р-ну сотня зіткнулася з німцями та щуцманами в кількості 20 солдатів, яких було вислано з м. Андрушівка. Спершу в бойовий контакт з ворогом увійшла розвідка. Під розвідниками загинули коні, але вояки не розгубилися й змогли вчасно попередити основні сили сотні. У ході півгодинного бою, відповідно до звіту за липень, сотня знищила 20 солдатів противника і взяла трьох у полон, здобувши три гвинтівки, один автомат «фінку» (ППД-40 або ППШ-41) і два автомобілі. Власні втрати повстанців — один убитий (розвідник 'Стригун' (за ін. даними, 'Стригунко')⁷⁴. Було розгромлено німецьку комендатуру й пошту⁷⁵. Однак, за даними вересневого звіту, вбитих німців і щуцманів було тільки троє, полонених — один (що збігається з кількістю трофеїв — три гвинтівки й один автомат), а захоплених вантажівок — одна⁷⁶. Тобто в першому звіті — явне перебільшення⁷⁷. Після бою повстанці роздали місцевим мешканцям захоплену на німецьких складах сіль⁷⁸.

У той самий день «гордієнківці» обстріляли угорський поїзд, який стояв на станції Степок біля с. Івниця Андрушівського р-ну, вбивши двох лейтенантів і вісьмох рядових⁷⁹. Решта мадярських солдатів відступили. Так само втечею рятувалися угорці в бою з сотнею біля с. Грабівка того ж р-ну⁸⁰.

Вночі 25 липня сотня 'Гордієнка' напала на підрозділ німців і щуцманів у будівлях тартака (лісопильні) в передмісті м. Коростишів. Ворог утратив або одного німця вбитим і одного щуцмана по-

⁷³ *Звіт про рейд другого відділу (вересень 1943 р.)... — С. 645.*

⁷⁴ *Звіт про рейд відділу 'Гордієнка'... — С. 644; Бабій С. Луни повстанського краю... — С. 16; Руцький М. Голгофа ... — С. 115. Денищук О. Боротьба УПА проти німецьких окупантів. — Т. 2. Галичина і Східна Україна. — Рівне, 2009 — С. 152.*

⁷⁵ *Бабій С. Луни повстанського краю... — С. 16; Руцький М. Голгофа... — С. 115.*

⁷⁶ *Звіт про рейд другого відділу (вересень 1943 р.)... — С. 646.*

⁷⁷ *У журналі Головної команди УПА «До зброї» (Ч. 3, вересень 1943 р.) результати бою в Котельні взагалі розрослися до 53 вбитих і 23 полонених німців, що є, безумовно, пропагандистським перебільшенням. (Літопис УПА. Нова серія. — Т. 1... — С. 49).*

⁷⁸ *Звіт про рейд відділу 'Гордієнка'... — С. 644.*

⁷⁹ *Там само. — С. 644; Звіт про рейд другого відділу (вересень 1943 р.)... — С. 646.*

⁸⁰ *Звіт про рейд другого відділу (вересень 1943 р.)... — С. 646.*

Гордій Врогновський

лоненим (за даними вересневого звіту)⁸¹, або сімох німців та двох шуцманів відповідно (за даними липневого звіту)⁸². Решта відступили. Здобутками повстанців стали три гвинтівки, стільки ж гранат і шість мундирів. Власних втрат не було⁸³. Далі того ж дня сотня зробила засідку на дорозі Радомишль — Кочерів. У підбитій машині загинули один німець і дві жінки з фольксдойчів з Києва. Здобуто продовольство й один автомат МП-40⁸⁴.

У ніч на 26 липня сталася сутичка сотні 'Гордієнка' з радянськими партизанами в с. Вишевичі Радомишльського р-ну Житомирської обл., в резуль-

таті якої було захоплено віз із одягом, але двоє упівців дістали тяжкі поранення⁸⁵.

28 липня сотня 'Гордієнка' здобула свою найбільшу перемогу за час рейду на Житомирщину. Під с. Устинівка Потіївського (нині — Малинського) р-ну повстанці вцент розбили роту курсантів школи жандармерії з м. Коростень. Сотня налічувала 117 бійців (за даними учасника бою Ю. Варгоцького), а жандармів було 120—130, з них — переважна більшість курсанти-фольксдойчі, 15 жандармів і 20 українських поліцаїв⁸⁶.

«Німці думали, що легко впораються з нами, навіть наручники з собою захопили. Вони знали, що ми втомлені, погано озброєні. Скраю лісу на дубах сиділо 2 лазутчики, яких помітив наш розвід-

⁸¹ *Звіт про рейд другого відділу (вересень 1943 р.)...* — С. 646.

⁸² *Звіт про рейд відділу 'Гордієнка'...* — С. 644.

⁸³ *Там само.*

⁸⁴ *Звіт про рейд другого відділу...* — С. 646.

⁸⁵ *Звіт про рейд відділу 'Гордієнка'...* — С. 644.

⁸⁶ *Жилюк В. Діяльність ОУН та УПА на Житомирщині...* — С. 114; *Звіт про рейд другого відділу...* — С. 646.

ник та знищив їх. Німці думали, що ми знаходимось у глибині лісу. Залишивши машини в селі, вони сміливо йшли до лісу. На узліссі 'Верещака' [командир іншого відділу, який вийшов у рейд раніше — І. Б.] зробив засідку всім відділом і, як тільки вони підійшли, ми відкрили вогонь. Бій тривав 40 хвилин», — згадував Варгоцький⁸⁷.

Іншим учасникам бою він запам'ятався так: «Попереду було поле, біле, бо саме цвіла гречка, а за ним починався ліс. Гордієнко став перед шеренгою і сказав: "Відступати нема куди, або життя, або смерть!". На краю лісу зайняли оборону, обоз відігнали в ліс. Гордієнко дав наказ без його команди нікому не стріляти. І ось з'явилися німці, йшли ланцюгами прямо через гречку. Щось було страшне: крики німців, гавкіт собак. Німці йшли, а повстанці не стріляли. Допустили десь на 40—50 метрів і тут 'Гордієнко' вистрілював з ракетниці. В ту ж мить загриміла вся зброя. Лавою котилися німці й собаки. І тут вся оборона кинулася на німців. Впритул стріляли розлючених собак. Бій був короткий, але дуже вдалий. Поле бою — біла гречка — стала червоною»⁸⁸.

А звітодавець УПА так зафіксував свої враження: «Це був справжній удатний бій. Могутнє "Слава", дике "Гурра" та жахливий крик, сполучений з кулеметним вогнем, виграв бій... В цьому бою сотня виказала справжню бравуру боеву та вартість»⁸⁹.

Варгоцький подає ворожі втрати в 95 вбитих і 1 поранений⁹⁰. У звіті за липень ідеться про 83 вбитих (в т. ч. 5 офіцерів), 8 полонених і 5 важкопоранених ворогів⁹¹. З вересневого звіту довідуємося про 82 знищених жандармів (в т. ч. гауптман і шестеро розстріляних полонених)⁹². Решта німців, що змогли врятуватися, в паніці втекли. Як бачимо, розкид ворожих втрат у трьох джерелах невеликий і варіюється в діапазоні 82—95 бійців, що виглядає правдоподібно. Достовірність цієї інформації про бій також підтверджується відомостями про трофеї. За даними одного звіту, «гордієнківці» здобули вісім кулеметів, вісім автоматів МП-40, 94 гвинтівки, 17 револьверів, 33 гранати і 6000 набоїв (усього —

⁸⁷ Жилюк В. Діяльність ОУН та УПА на Житомирщині... — С. 114

⁸⁸ Бабій С. Луни повстанського краю... — С. 16—17. Руцький М. Голгофа... — С. 115.

⁸⁹ Звіт про рейд другого відділу... — С. 646.

⁹⁰ Жилюк В. Діяльність ОУН та УПА на Житомирщині... — С. 114.

⁹¹ Звіт про рейд відділу 'Гордієнка'... — С. 644.

⁹² Звіт про рейд другого відділу... — С. 646.

РЕЙД ВІДДІЛУ ГОРДІЄНКА.

209/4
Apr 121

15.VII.43 р. пополудні, на шосі Рівне-Житомир, в с.Користь, Мезиричко го р-ну, відійї розвів з німецької машини. Здобуто 1 пістоль. На допомогу е прилетіли 2 літаки. При бомбардуванні спалено 3 хати. Нікої вкоди не вало-дівно.

В ночі з 16-17.VII. наша розвідка зустрілася в червоних розвідках. Чер воні втекли. Здобуто один кріс, віз і одну пару коней.

17.VII.43 р. в год. 9-ї ранку відбувся бій в червоних під Каменком, Яруського р-ну. На стороні ворога 8 воєтх і один полонений. Здобуто 3 мр крісів, 3 фінки та 10 дисків до них.

17.VII. ввечір по дорозі з села Волосне, Яруського р-ну, була бій з нім цями. Воєто 34 німців. наших згинуло 3-ох, один легко ранений.

Дня 18.VII. біля села Винок, Яарклевського р-ну відбувся два бої з ні мцями та шуманями. З сотні протівника зминуло 30 чоловік. З наших одми ле гко ранений. Ворог відступив.

20.VII. вноблизу шевцької буди прийшло до бою з мадрями. з 50-ти ма-дерів згинуло 6-ох, а 2-ох взято в полон. Здобуто 4 кріси, 1000 насобів, 10 гранат. Соєти німців і чота шуманів, що стояла в шевцькій буді, побачивши втечу мадрів, самі поєтікали до автомара. По нашій стороні втрат не було.

23.VII. в год. 8-ї ранку, прийшло до бою в містечку Котельня, Андру-шанського р-ну в німцями та шуманями. наша розвідка зустрілася з шумана ми. Підрозвідчиками воєто коней, а розвідка скоро зорієнтувалася і повідо-мила нашу головну силу. Воєто 10 ворогів і 2-ох взято в полон. Здобуто: дві автомашини, 3 кріси, 1 фінку. По нашій стороні один воєтх.

Догок самого дня біля станції Іваниця наші передні частини обстрілюва-ли поїзд. Воєто 2-ох лейтенантів і 8-ох рядовиків. наших втрат не було.

25.VII. в ночі нан перемісті міста Користинева відбувся бій з німцями в забудованих тартах. Воєто 7 німців, а 2-ох шумців вдалось. Здобуто 3 кріси, 3 гранати та 6 мундурів. Німці втекли. По нашій стороні втрат не було.

В ночі з 26/27.VII. наші зустрілася в червоних в Вишневі, біля Рєкіте рева. Здобуто віз з одніми. По нашій стороні один важко ранений.

28.VII. між селом Шевченко і Устинівкою, Потіївського р-ну, дішло до бою з ніколом хандармерії в Коростині. З сотні ворога воєто 33-ох, а 8 взя-то в полон і 5 важко ранених. згинуло з німецьких офіцерів. Здобуто 8 кул дметів, 8 мр, 94 кріси, 17 револьверів, 33 гранати та 6.000 насобів. Кільк ка недобитків в панці втекло. По нашій стороні втрат не було.

Н а с т р о ї м я в. Населення приймало нас добре. Зустрічаєчсь, кри-чали "Слава Україні!". З радости плакали. Сповідали про своє біду на СССР і Німеччині. Давали поміч харчами, говорили: "Ізте, хлопці, це останній" ін-формували про німців і червоних. Населення говорило: "Ми чули, що ви йдете. В андерівці біть всіх захватчиків, а добре з розбитих магазинів роздаєть по-між населення". Наші частини справді так робили /біля Котельні, роздавали сіль/.

Довстанці робили і пропагандиу роботу. Всюди розкидали летячки. Люди розліплювали листівки в хатах, по стінах. Чємі салени зарав же гуртом їх чи-тали. Місцями ліхвільовно секєстів.

Говоритьсь, що частіші рейди по східних теренах, зродять в людей віру у власні сили.

29 липня 1943 р.

.....

Звіт про першу частину рейду сотні 'Гордієнка' на Житомирщину
і Київщину в 1943 р.

127 одиниць стрілецької зброї)⁹³. Інший звіт містить дані про захоплені п'ять кулеметів, понад 60 гвинтівок, 15 пістолетів, два МП-40 і «багато амуніції» (разом — не менше 82 одиниць стрілецької зброї)⁹⁴. Тобто кількість здобутої в бою зброї співвідноситься з кількістю вбитих ворогів. До того ж, «довелося забирати чоботи і мундири, бо багато хлопців були роззуті й погано вдягнені»⁹⁵. Втрат у повстанців не було, тільки двоє легкопоранених⁹⁶.

Такий успіх можна пояснити кількома факторами. По-перше, повстанці оборонялися замасковані в лісі, а жандарми наступали з відкритої території. По-друге, вояки УПА вже були загартовані в боях, а проти них ішли переважно курсанти, які, скоріш за все, не мали бойового досвіду. По-третє, упівці змогли приховано ліквідувати німецьких дозорців, позбавивши основні сили противника будь-якої розвідувальної інформації про себе й змусивши діяти наосліп. По-четверте, використавши ефект раптовості, сотня 'Гордієнка' відкрила кинджальний вогонь з усієї наявної зброї, підпустивши ворога на близьку відстань.

Чільний діяч ОУН(б) Микола Лебедь, пишучи про рейд відділу УПА Житомирщиною влітку 1943 р. у своїй книзі «УПА», зазначав, що «цей відділ знищив тоді м. ін. німецьку поліційну школу коло Житомира з залогою 260 курсантів, а недалеко села Устинівки Потіївського району, розбив дня 25 липня більшу групу німців...»⁹⁷. Однак про розгром поліцейської школи під Житомиром немає жодних документів. Схоже на те, що у праці М. Лебеда бій сотні 'Гордієнка' з ротою курсантів жандармерії під Устинівкою розділився на два окремі бої з подібними обставинами.

Наступного дня, 29 липня, сотня 'Гордієнка' з'єдналася з сотнею під командуванням Федора Воробця-‘Верещаки’ і Петра Гудзоватого-‘Вояка’ (за радянськими даними, 180 бійців)⁹⁸, які

⁹³ Звіт про рейд відділу 'Гордієнка'... — С. 644.

⁹⁴ Звіт про рейд другого відділу... — С. 646.

⁹⁵ Бабій С. Луни повстанського краю... — С. 16—17. Руцький М. Голгофа... — С. 115.

⁹⁶ Звіт про рейд другого відділу... — С. 646.

⁹⁷ Лебедь М. УПА... — С. 27.

⁹⁸ Радіограма командира партизанського з'єднання ім. М. Хрущова про спроби українських націоналістів поширити свій вплив на територію Житомирської і Київської областей та їхні плани щодо повалення радянської влади і створення самостійної України // Літопис УПА. Нова серія. — Т. 4: Борьба проти УПА і націоналістичного підпілля. Інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС—МВС, МДБ—КДБ 1943—1959. Документи і матеріали. Кн. 1: 1943—1945. — К.; Торонто, 2002. — С. 85.

перебували в рейді на Житомирщині ще з травня 1943 р., і даліше рейдування вони здійснювали спільно⁹⁹.

Частину вояків було відряджено в інші терени. Наприклад, 'Гамалія' й 'Нечай' стверджували, що під час рейду «прийшов наказ 20 кращих стрільців на конях відправити в Холодноярщину»¹⁰⁰. Натомість Ю. Варгоцький розповідав, що після бою під Устинівкою 'Верещака' з обласним провідником¹⁰¹ розділили повстанців на декілька груп: одна боївка із 10 чол. пішла на Полтавщину, друга — у супроводі київського обласного провідника — на Київщину, а сам Варгоцький з групою із 13 осіб отримав наказ прибути в Червоноармійський район Житомирської обл. в розпорядження окружного провідника ОУН 'Сокола'¹⁰².

Красзнавець О. Денищук в одній із книг подає інформацію про бій сотні 'Гордієнка' з німцями, які грабували населення, влітку 1943 р. в Білоцерківському р-ні Київської обл. У результаті бою німці були розбиті, частині вдалося втекти. Сотня втратила одного бійця. Повстанці захопили два німецьких авто¹⁰³. Імовірно, це була сутичка саме тої групи повстанців, яку, за спогадами Ю. Варгоцького, відрядили з обласним провідником на Київщину.

Німецькі окупанти в день об'єднання сотень стягнули в район їхньої дислокації каральні частини, та решта збірної відділу, уникнувши боєзйткень, пішла за р. Тетерів «у більші ліси». Тобто, очевидно, вирушила вже на територію Київської обл. — в Бородянський р-н (згідно зі свідченнями 'Гамалії' й 'Нечая')¹⁰⁴. За Тетеревом повстанці розпочали пропагандистську працю серед населення: розповсюджували ідеї боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу проти Третього Райху та СРСР, розповсюджували літературу, агітували за вступ до УПА. Щодня відділ

⁹⁹ *Звіт про рейд першого відділу на Схід...* — С. 640.

¹⁰⁰ *Бабій С. Луни повстанського краю...* — С. 17.

¹⁰¹ *За даними В. Жилюк, з літа 1942 р. до листопада 1943 р. провідником ОУН(б) Житомирської обл. був 'Бульба' (Жилюк В. Діяльність ОУН та УПА на Житомирщині... — С. 93).*

¹⁰² *Жилюк В. Діяльність УПА на Житомирщині...* — С. 114. 'Сокіл' — це Володимир Харко, командир боївки в Червоноармійському р-ні (Там само. — С. 102);

¹⁰³ *Денищук О. Боротьба УПА проти німецьких окупантів. Хронологія подій.* — Т. 2... — С. 159.

¹⁰⁴ *Звіт про рейд першого відділу на Схід...* — С. 640. *Бабій С. Луни повстанського краю...* — С. 17.

відвідував два-три села. Траплялися дрібні сутички з радянськими партизанами. Під час одної з них до повстанців перейшов чоловік, який партизанів ще в 1917—1920 рр. і був убивцею українського отамана Дмитра Соколовського (1894—1919), що діяв у тодішньому Радомишльському повіті¹⁰⁵. За висловом звітодавця, він «поніс належну кару».

Сотня ‘Гордієнка’ оперувала разом із сотнею ‘Верещаки’ декілька днів, після чого ‘Верещака’ повів свій підрозділ у рейд у Коростенський р-н Житомирської обл.¹⁰⁶ А загін ‘Гордієнка’, розчленувавшись на три менші підрозділи, здійснив окремі рейди в Коростишівський і Андрушівський р-ни Житомирської та у Фастівський р-н Київської обл.

Під час цих рейдів відділи мали сутички із загонами радянських партизанів, у яких здобували підводи, зброю, боєприпаси та інше майно. В одному з боїв уночі біля с. Заблоцька (так у тексті звіту, очевидно, йдеться про с. с. Забілоччя або Заболоть (Заболоття) Радомишльського р-ну) упівці вбили двох лейтенантів і трьох бійців, а в іншому — радянського партизана-підричника лейтенанта Гречова. За всі ці бої, за даними звіту, повстанці втратили одного вояка вбитим, один дістав поранення¹⁰⁷.

Партизани, з якими загоны УПА боролися в цій частині Житомирщини, найімовірніше, належали до кавалерійського з’єднання під командуванням генерал-майора Михайла Наумова, яке влітку — восени 1943 р. оперувало на території тодішніх Чоповицького, Малинського, Коростенського, Потіївського, Радомишльського р-нів Житомирської обл. і прилеглих територій Київської обл., якими проходив рейд сотень ‘Верещаки’ та ‘Гордієнка’¹⁰⁸. Крім

¹⁰⁵ *Звіт про рейд першого відділу на Схід... — С. 640. Отаман Соколовський загинув від рук односельчанина Тимоша Олексієнка та зрадника — козака свого повстанчого загону Матєя Мазура, який безпосередньо стріляв. Імовірно, саме Матєя й ліквідували упівці в серпні 1943 р. (Коваль Р. За волю і честь. Невизначені історії і вояцькі біографії. Воєнно-історичні нариси — К.: Діюкор, 2005. — С. 356—357).*

¹⁰⁶ *Звіт про рейд першого відділу на Схід (1 жовтня 1943 р.) // ГДА СБУ — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 66. — Арк. 176. У звіті не вказано конкретний р-н, але згадано с. Татарновичі (нині — Берестовець) Коростенського р-ну, де бував відділ.*

¹⁰⁷ *Там само.*

¹⁰⁸ *Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941—1945 рр.): Наук.-довід. вид. / Авт.-упоряд. : О. В. Бажан, А. В. Кентій, В. С. Лозицький та ін.: Редкол. В. А. Смолій та ін.— К.: Парламентське вид-во, 2001. — С. 65.*

них, упівці могли стикатися із партизанами з'єднання партизанських загонів Київської обл. ім. М. Хрущова (командир — Іван Хитриченко), чії підрозділи діяли також на теренах суміжних р-нів Київської та Житомирської обл.¹⁰⁹

Зокрема, сам генерал Наумов у своєму щоденнику зробив такий запис за 7 вересня 1943 р.: «У середині ночі сталася тривога. “Секрет” партизанського загону “Смерть фашизму” обстріляв із кулемета групу петлюрівських “старців” — бандерівців. Крадучись, вони з'явилися з чагарників біля шляху Мелені — Ємилівка. 5 бандерівців вийшли на галявинку, прислухалися. Ліворуч, у селі, заржав мій жеребець. Вони говорять: “Там є, а тут нема”, показуючи праворуч. На оклик “секрету”: “Стій” — побігли до лісу.

Бандерівці з'явилися в цих лісах ще раніше за нас, їх близько 150 чоловік. Живуть тільки в лісі. Жодних операцій не проводять. Займаються тільки розповсюдженням листівок і роз'яснюють населенню, що вони партизани “За Вільну Україну”. Брудні й завошивлені, голодні»¹¹⁰.

Однак партизанський ватажок явно применщував. Крім постійних боїв з німецькими, угорськими та поліцейськими частинами, про які ми писали вище, відділи УПА зокрема мали сутичку з ними в згаданих Наумовим с. Мелені Коростенського р-ну, де поліція взяла в полон повстанця ‘Махна’¹¹¹.

У Коростишівських лісах підрозділи ‘Гордієнка’ й ‘Верещаки’ знову з'єдналися в збірний загін. Частина людей розійшлася в призначені їм місцини для підпільної роботи, решта пішли рейдом на північ, а відтак — на захід, в терени свого постійного базування¹¹². Точно відомо, що загін відвідував с. Вишевичі Радомишльського р-ну Житомирської обл., з якого до повстанців зголосилися троє добровольців. У тому ж селі було поховано стрільця ‘Гречку’, родом із с. Глинськ, який загинув у нічному бою з радянськими партизанами в лісі неподалік села¹¹³. Тоді повстанці здобули обоз, кілька гвинтівок і боєприпаси¹¹⁴.

¹⁰⁹ Україна партизанська... — С. 91—92.

¹¹⁰ Дневник М. Наумова... — С. 266.

¹¹¹ Звіт про рейд першого відділу на Схід... — С. 642.

¹¹² Там само.

¹¹³ Бабій С. Луни повстанського краю... — С. 17.

¹¹⁴ Звіт про рейд першого відділу на Схід (1 жовтня 1943 р.)... — Арк. 176.

На захід об'єднані сотні ‘Верещаки’ — ‘Гордієнка’ ішли північною частиною Житомирської обл., час від часу вступаючи в сутички з радянськими партизанами. Певно, це було Тернопільське партизанське з'єднання ім. М. Хрущова (командир — Іван Шитов), яке з травня 1943 р. діяло в північно-західних районах Житомирської обл.¹¹⁵. Зокрема, загін провів два нічні бої біля с. Катеринівка Ємільчинського р-ну, знищивши щонайменше трьох партизанів із власними втратами в одного бійця. Трофеї — п'ять підвід, один автомат, дві гвинтівки й боєприпаси. Наступне велике зіткнення з партизанами відбулося в с. Красилівка Ярунського (нині — Новоград-Волинського) р-ну. Партизани спершу відступили, потім контратакували за підтримки мінометів, однак повстанці їх зустріли своєю контратакою. У результаті бою партизани втратили 15 загиблими, сімох полоненими, міномет, шість гвинтівок СВТ-40, чотири інші гвинтівки, два пістолети. Повстанці недорахувалися одного вбитого, а також трьох упівців було поранено, зокрема чотового ‘Левадного’, який відзначився в бою¹¹⁶. Між іншим, дані про бій між повстанцями й партизанами під Красилівкою відбилися й у звіті Новоград-Волинського підпільного комітету КП(б)У¹¹⁷.

Згаданий партизанський командир Наумов писав у своїх нотатках: «Під Новоградом-Волинським бандерівський загін примусово мобілізував 26 осіб колгоспників, яких використовують для чорнових робіт під суворим наглядом, на ніч зв'язують. Одному з них удалося перебігти до нас. Він розповідав, що всі ці люди збиралися перебігти до червоних партизанів, причому називав їх “наші радянські українці”. Бандерівці дізналися про їхні наміри й вирішили всіх задушити»¹¹⁸. Та, знаючи упередженість червоного командира до УПА, важко назвати ці свідчення об'єктивними, а тим паче відділити правдиві факти від вигадок і чуток.

¹¹⁵ Україна партизанська... — С. 96.

¹¹⁶ Звіт про рейд першого відділу на Схід... — С. 641—642; Бабій С. Луни повстанського краю... — С. 17.

¹¹⁷ Копія отчета Новоград-Волинського подпольного комитета и материалы к нему // Державний архів Житомирської обл. (ДАЖО) — Ф. Р-1376. — Оп. 1. — Од. 3б. 5. — Арк 34). Цит. за: Жилюк В. Діяльність УПА на Житомирщині... — С. 113.

¹¹⁸ Дневник М. Наумова... — С. 267.

Подальший маршрут до колишнього кордону пролягав без пригод, і на базу в Межирицький р-н Рівненщини загін повернувся 18 вересня 1943 р. з великими трофеями.¹¹⁹

Отже протягом двох місяців сотня 'Гордієнка' самостійно й разом із сотнею 'Верещаки' пройшла з боями таким маршрутом: по Рівненщині: с. Користь — по Житомирщині: с. Кам'янка — с. Жолобне — Звягельський міст — с. В'юнки/Майхерівка — с. Шиєцька Буда/Янушевичі — с. Слободище — м. Котельня — ст. Степок — с. Грабівка — передмістя м. Коростишева — шлях Радомишль — Кочерів — с. Вишевичі — с. Устинівка — Бородянський р-н Київської обл. — Коростишівський і Андрушівський р-ни Житомирської, Фастівський р-н Київської обл. — Коростишівські ліси — с. Вишевичі — с. Катеринівка — с. Красилівка.

Між іншим, рейд набув розголосу серед радянської сторони. 15 серпня 1943 р. Іван Чепурний, уповноважений ЦК КП(б)У з керівництва партизанським рухом на Київщині, доповідав Українському штабові партизанського руху (УШПР), що в лісових районах області з'явилося до трьох сотень добре озброєних бандерівців, які вступали в бойові сутички з партизанами¹²⁰. 10 вересня 1943 р. командир 1-го Молдавського партизанського з'єднання полковник Василь Андреев із запізненням радирував до УШПР про загін УПА в 170—200 осіб при 9 кулеметах, 44 автоматах тощо, який «пішов на Київ» і про «великий загін націоналістів», що форсував р. Тетерів¹²¹. А 9 жовтня 1943 р. секретар ЦК КП(б) Молдавії Микита Салогор повідомляв ЦК ВКП(б) про рейди сотні 'Гордієнка' та інших сотень ('Верещаки', 'Лева', 'Лиса') з метою «захопити до приходу Червоної армії Київ і не пустити Червону армію за Дніпро»¹²². І нарешті, той же В. Андреев у своїй доповіді на ім'я М. Хрущова, М. Салогора і Т. Строкача від 24 липня 1944 р.

¹¹⁹ *Звіт про рейд першого відділу на Схід... — С. 642; Документ «Корецька округа», серпень 1943 року... — С. 508.*

¹²⁰ *Кентій А. Збройний чин українських націоналістів... — С. 108.*

¹²¹ *Радіограма командира з'єднання про просування загонів українських націоналістів на схід // Українські повстанці в документах радянських Молдавських партизанських з'єднань. / Упор. В. Ковальчук. — Торонто; Львів, 2015. — С. 24.*

¹²² *Из докладной записки секретаря ЦК КП(б) Молдавии Н. Салогора в ЦК ВКП(б) о боевой деятельности молдавских партизанских отрядов и взаимоотношениях с украинскими националистами (9 октября 1943 г.) // Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. — М. : РОССПЭН, 2012. — Т. 1: 1939—1943. — С. 712.*

згадав про загін ‘Гордієнка’ (150—200 осіб), який в середині серпня 1943 р. намагався пройти в Київську обл.¹²³

На Кореччині сотня активно продовжувала боротьбу проти окупантів. У виданні «Дії українських самооборонних відділів Української Повстанчої Армії (УПА) на ОСУЗ», скомпільованому в травні 1946 р. на основі документів підпілля ОУН(б) і УПА, міститься повідомлення, що 6 жовтня 1943 р. сотня ‘Гордієнка’ напала на німецько-польський загін, який повертався із грабунку с. Коківець, і вбила шістьох німців і одного поляка, здобувши автомат, кулемет і шість гвинтівок¹²⁴. Проте села з такою назвою не виявлено на сучасних мапах ні в Корецькому р-ні Рівненщині, ні деінде.

Найімовірніше, йдеться про с. Коловерть (Коловерти) Межиріцького (нині Корецького) р-ну Рівненської обл. Сотенний Максим Скорупський-‘Макс’ писав, що на початку жовтня, перед нападом на Межирічі він та сотні ‘Негуса’ й ‘Скирди’ мали переможний бій біля Коловерті з німцями та польською поліцією (разом 170 солдатів), яких вони змусили відступити в райцентр¹²⁵. Бій з німцями та поліцаями (бл. 100 осіб), що втратили одного вбитого щуцмана і чотирьох німців, біля Коловерті фіксує також документ «Інформації з терену воєнного надрайону від 1.Х по 10.Х.1943», правда, датуючи його 8 жовтня 1943 р.¹²⁶. У повстанців був один поранений. Імовірно, саме в цьому бою і брала участь сотня ‘Гордієнка’, і він відбувся 8 жовтня 1943 р.

Розпалені незавершеною перемогою, повстанці вирішили атакувати Межирічі, куди втік німецько-польський загін. Увечері 8 жовтня 1943 р. сотня Вротновського спільно із сотнями Максима

¹²³ З доповіді командира про діяльність з’єднання впродовж березня 1943 — травня 1944 рр. (24 липня 1944 р.) // Українські повстанці в документах радянських Молдавських партизанських з’єднань... — С. 48.

¹²⁴ Звіт «Вісті з Осередніх, Східних і Південних українських земель (1943 і 1944 рр.)», переписаний у травні 1946. Збірка Ч. 2 (Дії українських самооборонних відділів Української Повстанчої Армії (УПА) на ОСУЗ) // Архів ЦДВР — Ф. 9 — Т. 20 — Арк. 42.

¹²⁵ Скорупський М. Туди, де бій за волю. Спогади курінного УПА. — К., 1992. — С. 172—173.

¹²⁶ Теренові інформації СБ про події на території воєнного надрайону з 1 по 10 жовтня 1943 р. // Український здвиг. Волинь 1939—1955. / Упор. В. Сергійчук. — К., 2005. — С. 204.

Скорупського-‘Макса’, Сергія Олеськова-‘Негуса’ й ‘Скирди’ під загальним командуванням ‘Негуса’ пішли в наступ. Під покровом туману сотні змогли підійти на близьку відстань, а місцеві члени підпілля ОУН(б) перерізали телефонні дроти, позбавивши містечко зв’язку з Рівним. Однак гарнізон (згідно з даними розвідки, біля 200 солдатів станом на 5.10.1943 р.) учинив завзятий опір, засівши в окопах і бункерах та використовуючи міномети. Не змігши до світанку подолати їхній спротив, повстанці захопили багато майна, коней і худоби у фільварку (штаатсгугі), який розташовувався в селі, і спалили фільварок, після чого відступили. У підсумку втрати повстанців становили один вбитий і п’ятеро поранених. Втрати німців, за даними УПА, склали семеро вбитими¹²⁷.

Тоді ж, на початку жовтня, сотню ‘Гордієнка’ очолив чотовий цієї сотні Ярослав Білінський-‘Бистрий’¹²⁸, а Г. Вротновського призначено командиром нового куреня в складі сотень ‘Яреми’, Остапа Качана-‘Саблюка’ й Михайла Кондрася-‘Великана’¹²⁹.

Курінь вирушив у новий рейд Кам’янець-Подільською (нині — Хмельницькою) обл. з с. Андрушівка Шумського р-ну Тернопільської обл. 18 жовтня 1943 р. курінь зупинився в Суразьких лісах, де мав зустріч з командуванням ВО «Богун» — Петром Олійником-‘Енеєм’ і Дмитром Казваном-‘Черником’ та курінним Юрієм Чуйковським-‘Юрком’. ‘Черник’, ‘Еней’ і ‘Гордієнко’ виступили перед вояками з промовами¹³⁰. Враження про урочисті проводи в рейд відбилися у спогадах одного із сотенних — Михайла Кондрася:

«Падають різкі слова к-ра Гордієнка: “Струнко! На плече кріс! Крісом почесь дай! Направо глянь!”.

Голосно і в такт відбивалися удари повстанчих рук при виконуванні команди. Сотні очей впилися в к-рів Енея і Черника. К-р Еней відбрав звіт, подав руку к-рові Гордієнкові і сотенним. Лунко прозвучав привіт:

¹²⁷ Денищук О. *Боротьба УПА проти німецьких окупантів. Хронологія подій.* — Т. 1... — С. 160—161; Скорупський М. *Туди, де бій за волю...* — С. 173.; Теренові інформації СБ... — С. 203, 205.

¹²⁸ *Витяг з протоколу допиту Я. Білінського...* — С. 183.

¹²⁹ Андрушук М. *Записки повстанця...* — С. 54; *Літопис УПА. Нова серія.* — Т. 14... — С. 473. *Поручник УПА Великан. Три роки в УПА...* — Арк. 351а.

¹³⁰ Андрушук М. *Записки повстанця...* — С. 55; *Поручник УПА Великан. Три роки в УПА...* — Арк. 351а.

“Слава Україні!”, “Героям Слава!” — прогриміла відповідь.

К-р Еней попроїдав нас короткою промовою і побажав успіху. До сьогодні бринять в моєму серці і пам’яті його слова:

“Друзі! Воїни Української Повстанчої Армії! Командування УПА довірило вам велике і почесне завдання — рейд на Східно-Українські Землі (СУЗ). Ідіть, друзі, і несіть в народ нашу святу Правду — ідею визволення України. Запалюйте народ до великого чину. Несіть подих боротьби в кожную хату українця — колгоспника, робітника та інтелігента. Будьте їхніми оборонцями, попередниками і провідниками. На вас ждуть мільйони наших братів, спрагнених голосу правди. Вашої оборони там ждуть голодні діти, немічні старці і спрацьовані матері. Носіть високо честь і прапор українського революціонера і переможними боями впишіть нову сторінку в історію нашої героїчної визвольної боротьби.

Усі стояли зворушені, але рішучі й тверді. Усі разом заговорили молитву, заспівали пісню “Боже Великий, Творче Всесильний” і вирушили в дорогу»¹³¹.

Наступним пунктом маршруту було с. Білозірка Лановецького р-ну Тернопільської обл., де ‘Саблюк’ із своєю сотнею відділився від куреня й пішов виконувати окремі завдання¹³². Сам ‘Гордієнко’ в рейд пішов хворим, тож через два дні маршу він здав командування куреня сотенному ‘Яремі’, а сам повернувся назад. Далі курінь здійснював свій похід Поділлям уже без нього й вступав у часті бої з німцями, які йшли його слідами¹³³.

З цього приводу керівник СБ ОУН(б) ВО «Богун» Микола Козак-‘Смок’ звітував своєму керівництву: «Підозрівається, що з Гордієнком є щось не в порядку. Висилає свій відділ, якому говорить, щоб їхав на Вінничину [Кам’янець-Подільщину — І. Б.], а сам вертає, з чого виникло велике негодування до Гордієнка, бо і червона партизанка пішла на Вінничину»¹³⁴.

Хворий ‘Гордієнко’ залишився в с. Білозірка Лановецького р-ну Тернопільщини, куди невдовзі повернувся і його курінь з невеликого рейду. Як згадував керівник розвідки ВО «Богун» Ми-

¹³¹ Поручник УПА Великан Три роки в Українській Повстанчій Армії... — Арк. 352а.

¹³² Там само.

¹³³ Звіт про діяльність відділів групи від 1 до 15 листопада 1943 р. (15 листопада 1943 р.) // Літопис УПА. Нова серія. — Т. 2... — С. 346.

¹³⁴ Звіт інформатора ОУН про події на Південній Волині... — С. 249—250.

Gültig im Reich!
(VO-RSHA - v. 20. 10. 42. - IV. D. 3a - 1066/39)

Name *Lukjanowycz*
Прізвище
Vorname *Tatjana*
Імя
Beruf *Krankenschwester*
Звання
Geburtsdatum *25. November 1915*
Народжений дня
Geburtsort *HLuchiw*
Місце народження
Bekenntnis *orthodox*
Віросповідання
Familienstand *verheiratet*
Родинний стан
Heimatanschrift *Lemberg*
Сталий побут (адреса)
Wien 67 15 6
Der Inhaber dieses Ausweises ist ukrainischer Volksangehöriger.
Посідач цієї виказки є українцем.
den *6. September* 1943
дня

Unterschrift des Inhabers
Підпис посідача виказки

Sekretär
Секретар
i. h. *[Signature]*

Siegel
Печатка
i. h. *[Signature]*

Obmann
Голова
i. h. *[Signature]*

Stamps: *des Hilfskomitees für die Ukraine Lemberg*, *LEMBERG*

Посвідчення особи Тетяни Вротновської-Лукіянович, 1943 р.

кола Андрощук-‘Вороний’, коли Г. Вротновський одержав наказ ‘Енея’ зголоситися до штабу ВО і надати звіт, він відмовився, мотивуючи це своєю хворобою, натомість вислав своїх сотенних¹³⁵. Після цього ‘Гордієнка’ зняли з посади курінного й доручили йому командувати чотою ‘Летуна’ з карної сотні ‘В’юна’ з місцем дислокації в Млинівському р-ні Рівненської обл. На цій посаді він перебував до приходу німецько-радянського фронту¹³⁶. Курінний УПА М. Скорупський-‘Макс’ згадував, що одразу після повернення з акції на с. Мочулянка сучасного Березнівського р-ну Рівненської обл. він зустрів ‘Гордієнка’ у штабі командира ВО ‘Енея’ в с. Святе Мізоцького р-ну на Рівненщині¹³⁷. Відповідно до звіту,

¹³⁵ У «Звіті про діяльність відділів групи від 1 до 15 листопада...» вказано хворобу Вротновського як «чирячність», а М. Андрощук писав, що в ‘Гордієнка’ була хвороба горла.

¹³⁶ Андрощук М. Записки повстанця... — С. 55.

¹³⁷ Скорупський М. Туди, де бій за волю... — С. 199.

'Макс' прибув на терени ВО «Богун» 27 листопада 1943 р., отже їхня зустріч відбулася саме тоді¹³⁸.

З огляду на свою хворобу, яка, певно, не дозволяла далі вести партизанське лісове життя, а також через хворобу матері, Г. Вротновський залишив УПА на Волині й переїхав до Львова в розпорядження командира Української народної самооборони (згодом — УПА-Захід) Олександра Луцького-«Андрієнка», «Беркута»¹³⁹. Очевидно, це сталося вже на початку грудня 1943 р. Луцький передав Вротновського командиром львівської ВО «Башта» Віктору Харкову-«Хмарі», який призначив його командиром боївки військово-польової жандармерії (ВПЖ) при штабі ВО.

Боївка в числі 15 осіб протягом кінця 1943 — поч. квітня 1944 рр. займалася здобуванням зброї, грошей, медичного й канцелярського приладдя, «ловленням лікарів до відділів» і виконанням спеціальних завдань¹⁴⁰. Г. Вротновський під новим псевдо 'Варва'¹⁴¹ організував ще 40 осіб із середовища львівських робітників, з яких, правда, тільки шестеро були активними¹⁴².

У кінці грудня 1943 р. — на початку січня 1944 р. боївка 'Варви' під керівництвом провідника мережі ОУН(б) «Львів-село» (Городоцька округа) 'Війта' влаштовувала засідки на польські боївки. Під час одної з них дійшло до сутички з трьома польськими бо-

¹³⁸ *Звіт про діяльність відділів групи від 15 по 30 листопада 1943 р. (30 листопада 1943 р.) // Літопис УПА. Нова серія. — Т. 2... — С. 348.*

¹³⁹ *Витяг із свідчень Віктора Харківа 'Хмарі'... — С. 863.*

¹⁴⁰ *Там само. — С. 863; Протокол допиту В. Харківа (22 травня 1946 р.)... — С. 233.*

¹⁴¹ *У різних джерелах львівське псевдо Г. Вротновського пишеться по-різному. У зізнаннях, які В. Харків написав для СБ ОУН в серпні 1944 р., він послідовно вживає псевдо Вротновського 'Варва'. Те саме трапляється й у невідданому звіті про спроби звільнити Вротновського (ЦДАВО — Ф. 3836, — Оп. 1. — Спр. 22 — Арк. 55). Однак у протоколі допиту Харкова в МГБ за травень 1946 р., протоколах допитів О. Луцького, Т. Вротновської-Лукаїнович за листопад 1944 р., а також у протоколі допиту Львівського міського референта СБ Йосипа Панькова 'Гонти' за жовтень 1944 р. зазначено псевдо Вротновського 'Варвар'. На нашу думку, правильним є варіант, що фіксується документами УПА, тому що в радянських протоколах допитів, які записувалися російською мовою, власні назви дуже часто спотворювалися. На користь першого варіанту виступає також той факт, що в сучасній Чернігівській обл. є районний центр Варва. Псевдо на честь географічних назв були поширеними в підпіллі ОУН і УПА. Гордій Вротновський у дитинстві з родиною міг там бувати або принаймні чути про це містечко, тому що воно, як і його мала батьківщина, входило до Чернігівської губернії.*

¹⁴² *Повідомлення про стан в курені «Холодноярці» від 25 січня 1945 р... — С. 889.*

ївкарями, унаслідок чого загинули по одному підпільнику з обох сторін¹⁴³.

Г. Вротновський прагнув до надмірної самостійності в діях і часто діяв на власний ризик без санкції командування ВО. Зокрема, він заборонив під загрозою смерті своїм боївкарям без його відома контактувати з к-ром ВО 'Хмарою'¹⁴⁴. Іноді така самодіяльність призводила до трагічних наслідків.

Так, 25 лютого 1944 р. під час одного «ексу» на польську родину на вул. Петра Скарги (нині — Озаркевича), який був здійснений з метою конфіскації грошей і коштовностей, Г. Вротновський розстріляв усю родину (п'ятеро осіб)¹⁴⁵. Причиною було те, що, за словами боївкарів, господар поцілів важким предметом 'Варві' в обличчя, а сам кинувся тікати через вікно. Сам керівник жандармерії твердив, що одна жінка з тої родини шпигувала за ним під час його організаційних зустрічей. Після того випадку 'Хмара' під загрозою розстрілу заборонив убивства під час експропріацій. Відтак Г. Вротновський здійснив ще три «екси» для здобуття хірургічного приладдя на вул. Личаківській (у поляка-лікаря), Раппопорта (у шпиталі) і Сикстуській (нині — Дорошенка) (крамниця хірургічного приладдя). Усі здобуті речі було передано Українському Червоному хресту при УПА¹⁴⁶. В експропріаціях крім командира брали участь бойовики 'Лис', 'Коваль', 'Іванко'¹⁴⁷ та 'Цісар'¹⁴⁸.

Вартий уваги факт: одним із завдань, яке було поставлено перед боївкою ВПЖ, був розшук Юрія Горліса-Горського¹⁴⁹, учасника Визвольних змагань у Холодному Яру в 1920-х рр., автора

¹⁴³ *Витяг із свідчень Віктора Харківа...* — С. 861.

¹⁴⁴ *Там само.* — С. 865; *Повідомлення про стан в курені «Холодноярці»...* — С. 889.

¹⁴⁵ *Витяг із свідчень Віктора Харківа...* — С. 862; *Протокол допиту В. Харківа (22 травня 1946 р.)...* — С. 233—234; *Mazur G., Skwara J., Wegerski G. Kronika 2350 dni wojny i okupacji Lwowa I.IX.1939—5.II.1946 — Katowice, 2007.* — S. 420.

¹⁴⁶ *Витяг із свідчень Віктора Харківа...* — С. 862—863; *Протокол допиту В. Харківа (22 травня 1946 р.)...* — С. 234.

¹⁴⁷ *За даними О. Луцького, це був Іван Коваль на псевдо 'Іван' — провідник відтинка ділянки № 2 міського проводу Львова. Уродженець Львова, на вигляд 35—36 р., робітник, у минулому торговець, раніше працював певний час у військовій референтурі Львівського міського проводу. Мав дружину, двох малолітніх синів і бабусю (Архівно-кримінальна справа Олександра Луцького // ГДА СБУ. — Ф. 5. — Спр. 67418. — Т. 1. — Арк. 27, 54; Т. 2 — Арк. 61).*

¹⁴⁸ *Витяг із свідчень Віктора Харківа...* — С. 862.

¹⁴⁹ *Там само.* — С. 863.

бестселера «Холодний Яр», а в часи Другої світової війни — агента «Зондерштабу "Р"» Абверу, який діяв проти ОУН(б) і УПА¹⁵⁰.

Слід також сказати кілька слів про особисті риси Гордія Вротновського. М. Скорупський писав, що 'Гордієнко' був знаний як дуже відважний командир¹⁵¹. На М. Андрощука він справив враження мовчазного керівника, грубого в поведінці з підлеглими¹⁵². А командувач УПА-Захід О. Луцький характеризував колишнього курінного як людину інтелігентну, яка, однак, любить алкоголь¹⁵³. Як ми показали вище, Г. Вротновський був амбітним і відрізнявся незалежним характером, що призводило до порушень субординації та дисципліни.

4 квітня 1944 р. боївка 'Варви' за наказом командира ВО «Башта» здійснила «екс» на Ревізійний союз кооперативів, де здобула бл. 200 тис. злотих¹⁵⁴. Проте того ж дня самовільно Г. Вротновський пішов на експропріацію на вул. Асника (німецька назва — Пергенгассе, нині — Богомольця), а на вул. Кохановського (нім. назва — Брайтегассе, нині — К. Левицького) боївка потрапила в облаву поліції безпеки (ЗІПО), де троє боїварів загинуло, а інша частина — 'Іванко', 'Цісар' і сам 'Варва' — потрапили в полон¹⁵⁵.

Метою останньої акції була ліквідація «польської боївки», інформацію про яку надали наречена Г. Вротновського, танцівниця балету оперного театру на прізвище Ковальчук, та її сестра¹⁵⁶. В. Харків припускав, що вона навмисно навела ЗІПО на боївку Вротновського, бо таким чином хотіла позбутися його через конфлікт, який стався між ними¹⁵⁷.

¹⁵⁰ *З хроніки подій на українських землях (рік 1943) // Літопис УПА. — Т. 2: Волинь і Полісся. Німецька окупація. Кн. 2. — Торонто, 1977. — С. 174; Аналітичний звіт ОУН про суспільно-політичне, культурне і господарське життя південноукраїнських земель (квітень 1943 р.) // ОУН — УПА в роки війни. Нові документи і матеріали. — К.: Дніпро, 1996. — С. 348—349; Протокол допиту Кука Василя Степановича від 5 червня 1954 р. // ГДА СБУ. — Ф. 6. — Спр. 51895фп. — Т. 1. — Арк. 15; Грибков І., Жуков Д. Особий штаб «Россия». — М.: «Вече», 2011 — С. 190.*

¹⁵¹ *Скорупський М. Туди, де бій за волю... — С. 199.*

¹⁵² *Андрощук М. Записки повстанця... — С. 55.*

¹⁵³ *Витяг із свідчень Віктора Харківа... — С. 860.*

¹⁵⁴ *Повідомлення про стан в курені «Холоднярці»... — С. 889.*

¹⁵⁵ *Там само.*

¹⁵⁶ *Там само; Витяг із свідчень Віктора Харківа... — С. 865—866.*

¹⁵⁷ *Витяг із свідчень Віктора Харківа... — С. 865—866.*

З оунівського «Політичного огляду подій за місяць квітень 1944 року (Львів-місто)» дізнаємося, що ввечері 4 квітня 1944 р. на вул. Кохановського польська боївка (імовірно, Армії Крайової) кількістю восьмеро бійців під проводом уродженця Варшави Єжи Нажембінського-‘Жбіка’ здійснила напад на колону німецьких автомобілів, що перевозили пальне та вибухові матеріали, з метою висадити їх у повітря.

Однак поляки зазнали поразки. Їм довелося відступити в один із будинків (№ 79), де вони прийняли бій, внаслідок якого четверо боївкарів загинуло, двоє дістали тяжкі поранення, а сам командир потрапив у полон, після чого його відправили у в’язницю СД на вул. Лонцького. Разом із бойовиками в будинку, за словами автора звіту, сховалися декілька «перехожих случайно молодих українців», з яких троє загинули, а четвертого заарештували¹⁵⁸.

У тому самому огляді є інформація про те, що німці розгромили «нашу боївку» у Львові «де 3-ох людей згинуло, 3-ох арештовано живими а відтак на підставі всипу арештовано 16 осіб»¹⁵⁹.

Судячи з подібності обставин подій, тими «випадковими перехожими» і були Г. Вротновський зі своїми бойовиками, які потрапили в німецьку облаву на польських підпільників. Збігається кількість загиблих (троє), а щодо заарештованих могла бути помилка в обрахунку, або ж брак точних даних.

Полонених упівців утримували певний час у тюрмі СД на вул. Лонцького. Є уривчасті відомості, що командування УПА намагалося визволити своїх боївкарів із полону. З цією метою Олександр Луцький-‘Андрієнко’ завдяки знайомству з одним працівником СД розпочав переговори з окупантами. Планувалося обміняти їх на «жадані німцями матеріали з Тернопільщини» (очевидно, розвідувальні дані). Але німці не випустили упівців, зокрема через те, що в бойовиків вилучили дуже великі гроші¹⁶⁰.

Невдовзі німецькі окупанти Гордія Вротновського-‘Варву’ стратили. Точної дати поки встановити не вдалося. Сестра Гордія Тетяна Вротновська-Лукуянович, що теж була учасницею підпіл-

¹⁵⁸ Політичний огляд подій за місяць квітень 1944 року (Львів-місто) (3 травня 1944 р.) // ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 74. — Арк. 34.

¹⁵⁹ Там само. — Арк. 33.

¹⁶⁰ Гринс без підпису // ЦДАВО — Ф. 3836, — Оп. 1. — Спр. 22. — Арк. 55.

ля ОУН(б) у Львові в 1943—1944 рр., мала відомості, що брата розстріляли перед Великоднем. Оскільки Великдень 1944 р. припадав на 16 квітня, то саме цю дату слід вважати крайньою в біографії Гордія Вротновського¹⁶¹.

Решту його боївки ВПЖ командир ВО «Башта» «Хмара» вивів у ліс під Львовом¹⁶².

По-різному, склалася доля рідні Гордія Вротновського.

Сестра Тетяна, що була заміжня за лікарем Гіацинтом Лукіяновичем, сином знаного письменника й педагога Дениса Лукіяновича¹⁶³, під час війни теж брала участь у підпільній роботі у Львові¹⁶⁴. Від весни 1943 р. до травня 1944 р. під псевдо 'Соня' Тетяна працювала друкаркою Львівського обласного проводу ОУН і військової референтури Проводу ОУН¹⁶⁵. У листопаді 1944 р. її затримали органи НКВД, де на допиті вона зізналася, що працювала друкаркою для УПА, приховавши, втім, своє членство в ОУН. Її завербували як сексота під псевдо 'Катя'¹⁶⁶.

Але Тетяна від співпраці з НКВД—МВД ухилялася та не надавала жодних даних про відомих їй членів ОУН. Тому 26 травня 1947 р. її заарештували повторно¹⁶⁷. І на допитах їй довелося докладніше розповісти про свою діяльність для ОУН м. Львова. 22 листопада того ж року Особлива нарада засудила підпільницю на 8 років ВТТ, які вона відбувала у Воркуті (РечЛАГ, ВоркутЛАГ)¹⁶⁸. Працювала на вуглезбагачувальній фабриці шахти № 29 тресту «Западуголь»¹⁶⁹.

¹⁶¹ *Архівна кримінальна справа Вротновської-Лукіянович Тетяни Костянтинівни... — Арк. 52—53, 54; Протокол допиту В. Харківа (22 травня 1946 р.)... — С. 233—234; Літопис УПА. Нова серія. — Т. 14... — С. 473; Гуцуляк М. Про близьке здалека: Рівненська Українська Гімназія 1923—1939... — С. 69, 146.*

¹⁶² *Повідомлення про стан в курені «Холодноярці»... — С. 889.*

¹⁶³ *Г. Лукіяновича з початком німецько-радянської війни призвали в Червону армію, після чого родина не мала про його долю жодних відомостей (Архівна кримінальна справа Вротновської-Лукіянович Тетяни Костянтинівни... — Арк. 19).*

¹⁶⁴ *Архівна кримінальна справа Вротновської-Лукіянович Тетяни Костянтинівни... — Арк. 20; Гуцуляк М. Про близьке здалека: Рівненська Українська Гімназія 1923—1939... — С. 69—70.*

¹⁶⁵ *Архівна кримінальна справа Вротновської-Лукіянович Тетяни Костянтинівни... — Арк. 22, 25.*

¹⁶⁶ *Там само. — Арк. 67зв.*

¹⁶⁷ *Там само. — Арк. 1—3зв., 136—137.*

¹⁶⁸ *Там само. — Арк. 107, 111, 114зв.*

¹⁶⁹ *Там само. — Арк. 132.*

*Некролог Ольги Вротновської,
надружований у газеті «Свобода»
(США) за 11 липня 1990 р.*

основі її розповідей опублікував статтю про полковника Вротновського-Сивошапку в газеті «Вісті Рівненщини»¹⁷³. Померла Т. Вротновська-Лукіянович на початку 2000-х рр.

4 січня 1955 р. Тетяну Вротновську-Лукіянович звільнили з табору, залишивши, проте, на засланні. Її загальний термін за дротами склав 7 р. 7 м. і 15 д. Дозвіл повернутися на батьківщину Тетяна отримала 3 жовтня 1955 р.¹⁷⁰. Увесь час перебування Тетяни в таборах на неї чекала донька Христина (1940 р. н.). 24 березня 1993 р. Тетяну Вротновську-Лукіянович реабілітували¹⁷¹. Станом на 1999 р. Тетяна Вротновська-Лукіянович проживала в м. Львові й була меценатом Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові¹⁷². Того ж року вона листувалася з істориком Гурієм Бухалом, який на

¹⁷⁰ Архівна кримінальна справа Вротновської-Лукіянович Тетяни Костянтинівни... — Арк. 141, 145зв.

¹⁷¹ Там само. — Арк. 145зв.

¹⁷² Магунь М. Фрагмент споминів Михайла Грушевського 1934 р. // Український історик: Журнал Українського Історичного Товариства. — 2002. — Том 39. — № 1—4: Михайло Грушевський: життя, діяльність, творчість: З нагоди 135-річчя від дня народження. — С. 129.

¹⁷³ Бухало Г. То хто ж він, полковник Вротновський-Сивошапка?.. — С. 2

¹⁷⁴ Микола Колянківський (19.06.1912—28.10.1985) — уродженець Буцацького р-ну Тернопільської обл., випускник Богословської академії у Львові. Працював редактором щоденника «Краківські вісті» (1942—1944), тижневика «Час» (1946—1949), журналів «Ми і світ» (1950—1985), «Наша мета» (1955—1985). Писав фейлетони, гуморески й статті під псевдонімом М. Точило. З 1955 р. проживав у Канаді. Разом із дружиною Ольгою створив у Торонто образотворчу галерею — єдиний на той час мистецький заклад у Канаді, а в 1957, переїхавши до м. Ніагара-Фоллс (провінція Онтаріо), відкрив у Канаді першу картинну галерею «Ми і світ». У 1970 р. створив однойменний музей і став його директором. Після смерті чоловіка керівником музею стала Ольга Колянківська.

Ольга Вротновська побралася з журналістом і письменником Миколою Колянківським¹⁷⁴, з яким емігрувала в Канаду, де вони активно займалися громадською діяльністю в українській діаспорі¹⁷⁵.

Мати Надію Вротновську та брата Богдана радянська влада вислала в сибірське м. Томськ¹⁷⁶. Їхні нащадки зараз живуть у Криму.

Гордій Вротновський проявив себе як умілий, ініціативний та хоробрий організатор і командир. Він організував один із перших відділів УПА на Волині й керував переможними боями проти німецьких та угорських окупантів і радянських партизанів. 'Гордієнко' провів один із перших і один із найуспішніших рейдів на центральноукраїнські землі. Хоча особисті якості Вротновського, такі, як недисциплінованість, схильність до ризику та надмірної самостійності подекуди призводили до трагічних наслідків і, врешті-решт, — до його загибелі. Утім, Гордій Вротновський завжди перебував у гущавині боїв, і його страта нацистськими окупантами — це ще одне свідчення запеклого протистояння українських націоналістів із Третім Райхом.

Дана стаття висвітлює більшу частину життєпису Вротновського як повстанського командира. Проте в його біографії все ще залишаються білі плями, особливо щодо періоду 1939—1942 рр. та точної дати загибелі. Заповнити ці прогалини повинні подальші дослідження.

¹⁷⁵ Гуцуляк М. *Про близьке здалека: Рівненська Українська Гімназія 1923—1939...* — С. 70.

¹⁷⁶ Там само. — С. 69—70.